

review
prejeto: 2002-03-10

UDK 316.72:572.9

MED REGIONALIZACIJO IN NACIONALIZACIJO: IZNAJDBA ŠAVRINSKE IDENTITETE

Bojan BASKAR

ISH – Institutum Studiorum Humanitatis, SI-1000 Ljubljana, Breg 12

IZVLEČEK

Antropološka študija procesa invencije šavrinske identitete na istrskem podeželju temelji na etnografskih terenskih raziskavah in izbranih sekvencah historične dokumentacije o starejših pojavljanjih in rabah etno-regionalnega imena Šavrini. Študija prinaša novo razlago "izrinjanja" imena Istra in analizo logike geografskih poimenovanj slovenskega dela Istre. Obravnavane so rabe, pomeni, konteksti in deloma akterji šavrinskega poimenovanja v 19. stoletju. Analizirana je ključna vloga književnikov pri specifični zožitvi današnjega pojmovanja Šavrinije in reinterpretaciji Šavrinke, oboje kot osrednji sestavini današnjega procesa "šavrinizacije" istrskega podeželja.

Ključne besede: Šavrini, Šavrinke, Šavrinija, Istra, invencija identitete, etno-regionalna identiteta

BETWEEN REGIONALISATION AND NATIONALISATION: THE INVENTION OF THE SAVRINIAN IDENTITY

ABSTRACT

The anthropological study of the process of the invention of the Savrinian identity in Istrian countryside is based on ethnographical field research and selected sequences of historical documentation dealing with the use of ethno-regional name Savrinians in the past. The study brings a new explanation for the "ousting" of the name of Istria and analyses the logic underlying the choice of geographic names for the Slovene part of Istria. The author deals with the use, meanings, contexts and partially the actors of the Savrinian denomination in the 19th century. The key role of writers in the specific narrowing of the present perception of Savrinia and the reinterpretation of the Savrinke women is analysed, both as central components of the current process of "Savrinisation" of the Istrian countryside.

Key words: Savrini, Savrinke, Savrinia, Istria, invention of identity, ethno-regional identity

Junijskega dne leta 1994, v dneh lokalne šagre, se je v vasi Sveti Peter pojavil med gosti popularni slovenski pesnik Tone Pavček. Povabljen je bil, da bi kaj povedal in nemara prebral kakšno svojih pesmi, pa tudi zato, ker je vabljenje tega pesnika na istrske vaške šagre v tistem času ravno postajalo stalna praksa. Takrat je raziskovalni tim, ki sem mu pripadal, v omenjeni vasi delal terensko raziskavo. Moja specialnost in predmet mojega preučevanja so bile poročne strategije in sorodstveni sistemi, torej "trda" antropologija. Na problematiko identitete sem v tistem času gledal bolj prezirljivo. To je bil tudi glavni vzrok, da sem si o doživetjih in dogodkih, ki so se mi zdeli relevantni predvsem za "mehko" antropologijo identitete in podobnih modnih muh, zapisal v dnevnik bolj malo, velikokrat pa sploh nič. Danes mi je zaradi tega seveda žal.

Po Pavčkovem nastopu sem si vendarle zapisal nekaj o njem. Vseboval je vzneseno hvalnico istrski zemlji in kajpada vinogradom in vinu. Dobro se tudi spomnim, zakaj sem si to sploh zapisal: zato, ker je pesnik z navdahnjenimi kretnjami slavil istrsko rdečo zemljo. Zdelo se je očitno, da se ne zaveda, da Sv. Peter leži na sivem oziroma rumenem flišnem območju Istre. Zanimalo me je, ali ta kričeča "pesniška svoboda" vaščane moti, ker sem vedel, da so sicer za nepravilnosti v etnografskih opisih njihovega lokalnega sveta pozorni in občutljivi.

Zdi se mi, da Pavček takrat ni nič govoril o Šavrinah in Šavriniji. (Takrat nisem bil pozoren na to.) Mislim, da je govoril samo o Istri in Slovenski Istri. Pozneje pa so prišli pri njem na vrsto tudi Šavrini in seveda zlasti Šavrinke. Pavček je, denimo, napisal spremno besedo k ponatisu *Šavrinskih pesmi* Alojza Kocjančiča iz leta 2001 (Kocjančič, 2001). V spremni besedi nastopa tako rekoč kot protagonistka (poleg pesnika Kocjančiča) Istra, Slovenska Istra, naša Istra, istrska zemlja. Pavček pa se predstavi kot prišlek od zunaj, s celine, kot "dolenjski zet" – v kontrastu z avtohtonim, globoko v domačo grudo vsajenim Kocjančičem. V približno istem času se Pavček angažira z rednim profesorjem etnologije na ljubljanski Filozofski fakulteti in vrsto drugih imen pri pripravi svojevrstne etnične kuharice. Med recepti, ki jih najdemo v njej, se pojavijo tudi *šavrinski bobiči*. Ta značilna istrska mineštra je v slovensko govoreči Istri znana z etnično nezaznamovanim imenom *mineštra z bobiči*, sicer pa jo najdemo v kuhinji vseh treh nacionalnih skupin. Nič je ni posebej povezovalo s šavrinsko ali slovensko istrsko kuhinjo. Pavček je šavrin-skim bobičem zapel pesem:

*Po sredi Istre, dežele naše,
meša refošk čase in čaše,
a Sredozemlje na mizo kliče
školjke, oljke in šavrinske bobiče.*

Tudi *Šavrinka*, impozantna skulptura istrskega kipar-

ja in slikarja Jožeta Pohlana, ki stoji na robu njegovih rodni Hrastovelj, se je ob inavguraciji leta 1990 še imenovala *Istranka*. To sta le dva drobca iz procesa "šavrinizacije", ki je zajel podeželje v slovenskem delu Istre ob koncu 20. stoletja. Od takrat so Šavrinke postale eden od regionalnih simbolov celotne Istre. Na spletni strani *Istrianet.org*, ki predstavlja celoten istrski polotok, najdemo med reprezentativnimi regionalnimi podobami tudi fotografijo Šavrink, otovorjenih z jerbasji, ki gredo po bregu.

TERMINOLOŠKA OPOMBA K IZNAJDBI ALI INVENCiji

Če govorimo o iznajdbi šavrinske identitete, s tem ne predpostavljamo in ne trdimo, da nikdar poprej ni obstajala nikakršna oblika šavrinske identitete. Sodobno družboslovje uporablja vrsto pojmov, s katerimi označuje tovrstne procese. Poleg *invencije* je posebno priljubljena *konstrukcija* identitete. Ameriško družboslovje in humanistika sta iz konstrukcije (ki je v osnovi gradbeniška metafora: /iz/gradnja identitete) naredili sestavino, ki jo, kot bi rekli Francozi, dajejo v sleherni omako. Ob tem je zelo priljubljena tudi *socialna konstrukcija* (kot da poleg socialne obstaja tudi nesocialna konstrukcija).

Invencija je tudi zelo priljubljen in pogost izraz, posebno od začetka osemdesetih let naprej, ko sta zgodovinarja Eric Hobsbawm in Terence Ranger iznašla nadvse uspešno formulacijo invencija tradicije (Hobsbawm, Ranger, 1983). Marsikdo, ki izraz invencija uporablja, sicer ne ve, da izhaja iz klasične retorike, kjer je bila *inventio* ena od petih sestavin govornišva. Definirana je bila kot "iznajdevanje" oratorskih (tako retoričnih kakor logičnih) argumentov oziroma kot iskanje – v sodobni angleščini bi temu zelo ustrezno rekli *retrieval* – argumentov v tezavru *loci communes* (občij mest). Na prvi pogled se najbrž zdi, da današnji pojem invencije nima s tem nobene zveze, vendar je vtis zavajajoč. V primerjavi s konstrukcijo, ki sugerira nastajanje nečesa izrazito novega, v skrajnem primeru nastajanje iz nič, invencija sugerira pojavljanje nečesa, kar že je, kar nekje eksistira v taki ali drugačni obliki.

V tem aspektu je invencija zelo podobna odkrivanju, čeprav je v nekaterih kontekstih jasen razloček med odkritjem in iznajdbo. To pa ne velja za naš kontekst, kjer lahko namesto invencija marsikdaj rečemo odkrivanje, ne da bi se pomen opazno spremenil. Tako je Peter Burke konec sedemdesetih let v eni svojih knjig govoril o odkritju ljudske kulture (Burke, 1978). Danes bi morda govoril o invenciji ljudske kulture. Tudi pri odkritju stvar nekje že obstaja in jo je še treba poiskati.

Kadar hočemo biti bolj nevtralni, govorimo lahko o oblikovanju identitete, nastajanju identitete itn. Vse navedene metafore je mogoče uporabiti tudi v zvezi z nacionalno identiteto oziroma narodom, kar sicer ni na-

ključje, saj so regionalna, etnična in nacionalna identiteta lahko povezane v kontinuum. Nacionalistične teorije o nastajanju narodne zavesti in naroda seveda poznajo še eno močno metaforo, ki ima v njih osrednje mesto, in sicer prebujanje ali prebujanje. To metaforo je mogoče raztegniti tudi na regionalizem in govoriti, denimo, o prebujanju istrske zavesti ali identitete. Tudi pri tej metafori stvar že obstaja in je treba nekako priti do nje; kar pa dela to metaforo v sodobnem družboslovju neuporabno in nesprejemljivo, je seveda njena inherentna teza o "dolgem spancu" oziroma "dolgi sanjah", ki je popolnoma zgrešena.

NAVADNA OPUSTITEV ALI POLITIČNO NAČRTOVANO IZRINJENJE IMENA ISTRA V POVOJNI SLOVENIJI?

Očitek "jemanja imena naši deželi" in njenega preimenovanja v Obalo, ki ga je regionalistična pisateljica Nelda Štok-Vojška nedavno izrekla na rovaš zunanjih oblastnikov (Štok-Vojška, 1998, 115), izraža širše prepričanje, da je bilo izginjanje poimenovanja Istra za slovenski del Istre po drugi svetovni vojni plod načrtnega, po možnosti tudi politično diktiranega prizadevanja. To prepričanje ima svoje razloge. Tu in tam se dejansko zgodi, da ime Istra – celo Slovenska Istra – naleti na jezo reakcijo. V očeh nekaterih raba tega imena kaže na pomanjkljivo razvito nacionalno zavest ali celo na delno poitalijanjenost; obe lastnosti se kajpada pogosto povezujeta prav z Istrani. Toda od kod sploh ideja, da je "Istra" nepravilno, neustrezno, nezadovoljivo, politično neprimerno poimenovanje te pokrajine?

Odgovor, ki se najprej ponudi, je ta, da je Istra čezmejna pokrajina, katere večji del vrh tega pripada Hrvaški (kjer izogibanja imenu Istra ni zaslediti). V Sloveniji so še tri druge čezmejne pokrajine (Koroška, Štajerska, Goriška), a v nobenem teh primerov ni opaziti izogibanja historičnemu imenu. Še več, ime Koroška ali Štajerska v običajni rabi pomeni slovenski del Koroške in Štajerske; ko pa kdo hoče označiti pokrajino onstran državne meje, reče avstrijska Koroška oziroma avstrijska Štajerska. Če bi tako ravnali tudi v primeru Istre, bi govorili o Istri in hrvaški Istri. Nadaljnja možna hipoteza bi bila, da je izogibanje imenu Istra posledica slovenske italofobie – toda raba imena Goriška ne predstavlja Slovencem nobenih težav. Še nadaljnja hipoteza bi bila lahko, da je dodatni vzrok izogibanja "nacionalna nezaveščenost" (prav tako pa bi lahko rekli "manjša nacionalistična obremenjenost") Istranov (v kontrastu z Goriško), ki dela jugozahodni del pokrajine bolj ranljiv. V tej smeri bi bilo mogoče postreči še s kakšno dodatno hipotezo. Vendar pa niti ni treba, da bi poskušali najti en sam vzrok izogibanja historičnemu imenu; vzrokov je navadno več.

Precej verjetno se pri vsem skupaj zdi, da gre za strah, da bi uporaba historičnega imena pokrajine imela

za posledico izgubo pokrajine. Strategija preimenovanja pokrajine postane aktualna, ko si je historično ime učinkoviteje in prepričljiveje prilastil kdo drug. Ime Istra je bilo že od sredine 19. stoletja naprej učinkovito simbolično prisvojeno od istrskih italijanskih iredentistov, nato pa še od medvojnega Mussolinijevega režima. Medtem ko je slednjemu več kot ustrezalo, da je svoje novopridobljeno ozemlje na polotoku imenoval s starim historičnim imenom (saj je s tem – tako je vsaj verjel – afirmiral njegovo italijanstvo in hkrati tudi v Istri "dokazoval" lastno kontinuiteto z Rimskim imperijem), so se jugoslovanske oziroma slovenske oblasti čutile prisiljene novopridobljeno ozemlje najprej simbolično podomačiti in zavarovati z imenom, ki ga ne bi terjalo tudi kdo drug (ali celo izkazoval do njega večjo upravičenost).

Alternativna poimenovanja, ki so se pojavila po vojni (Koprsko Primorje, Slovensko Primorje, Obala itn.), so do neke mere – ali celo pretežno – sledila avstro-ogrski rešitvi. Primorsko ali Primorje (delno tudi Obala) je navsezadnje le kalk za avstrijsko deželo (*Österreichisches Küstenland*). Vsa ta imena že sama na sebi izdajajo, da so jih pokrajini nadeli celinci, ki imajo do morja bolj abstrakten (oziroma počitniški) odnos. Danes se abstraktnost tega odnosa izrazito kaže v imenih, kot so Obala, Radio Morje, Hoteli Morje itn. Toda Slovenci niso sledili Habsburžanom samo pri poimenovanju obmorske pokrajine, temveč so se, po vsem sodeč, od njih naučili tudi strahu, da je ime Istra v rokah istrskoitalijanskih iredentistov nevarno orožje. Pri enem od njih, zgodovinarju in politiku Carlu de Franceschiju, imamo o tem več pričevanj. Tako je de Franceschi v Spominih omenil, da je avstrijske oblasti v Trstu motilo ime revije *L'Istria*, ki jo je sredi 19. stoletja ustanovil proslavljeni tržaški lokalni zgodovinar in domoznanec Pietro Kandler. Motilo naj bi jih tudi to, da se je Kandler pretežno ukvarjal z 10. regijo rimskega imperija, imenovano *Venetia et Histria* (De Franceschi, 1989[1926], 131).

Opuščanje imena Istra tako pomeni tudi implicitno priznanje, da si Slovenci Istre niso zadosti učinkovito simbolično prilastili. Tako je strah pred historičnim imenom do neke mere najbrž tudi znamenje pomanjkanja nacionalne samozavesti in poguma, v skrajnem primeru morda celo tihega prepričanja, da so do imena Istra dejansko bolj upravičeni Italijani – in morda Hrvati – kakor Slovenci. Vse te možnosti pa seveda implicitno predpostavljajo, da je pokrajina lahko samo enonacionalna: da ne more biti večnacionalna oziroma transnacionalna.

Ali so opuščanje historičnega imena narekemale po vojne politične oblasti, pa je drugo vprašanje. Neposrednega raziskovanja v ustreznih arhivih nisem opravljal, vendar svoj dvom o tem, da je obstajal politični diktat, utemeljujem na posredni evidenci, in sicer na metodičnem preučevanju raznih virov, iz katerih je mogoče razbirati prakso uveljavljanja novih oziroma alter-

nativnih poimenovanj. Ti viri so zlasti geografska in literarna dela iz zgodnejšega povojnega obdobja (oziroma časa po letu 1954). Pri obeh vrstah virov namreč opazamo prakso, da pisci, ki uveljavljajo oziroma predlagajo alternativna imena, občasno uporabijo tudi ime Istra ali vsaj pridevnik istrski. Ti pisci so bili večkrat nosilci pomembnih političnih funkcij; za univerzitetne geografe, ki so se ukvarjali s pravilnim poimenovanjem slovenskega kosa Istre, si tudi lahko brez težav predstavljamo, da si niso smeli privoščiti lahkomišelnosti. Dejstvo, da pri njih večkrat naletimo na omembo Istre in istrskega (vse seveda v kontekstu slovenskega dela Istre), če nič drugega ne, zanesljivo kaže na to, da raba tega poimenovanja ni bila prepovedana. Verjetneje se zdi, da je šlo za samoiniciativno in samodejno opuščanje oziroma izrinjanje historičnega imena. Takšna praksa ni nujno eksplicitna. Kolikor je logično izhajala iz tedanje konstelacije dominantne nacionalne ideologije, ni rabila eksplicitne formulacije, še manj pa izrecen ukaz. Navzlic temu je bila učinkovita. Uspešnost "deistrizacije" slovenskega dela Istre se najzgovorneje pokaže v pristnem presenečenju povprečnega Slovenca, ko ga poučijo, da je slovenska obala del istrske obale, da ima ta obala ruralno zaledje in da v tem zaledju ni nobene "naravne" meje, ki bi ga ločevala od Istre.

GEOGRAFSKA POIMENOVANJA

Glede strategij izrinjanja imena Istra so morda najpoučnejša geografska besedila iz zgodnjega povojnega obdobja. Geografi so bili kajpada posebej poklicani, da strokovno predlagajo in utemeljijo primerna poimenovanja za novopridobljene kraje.

a) Trojica iz petdesetih let

V petdesetih letih se je v nacionalni geografski literaturi pojavil niz člankov, ki so obravnavano pokrajino poimenovali s pridevnikom šavrinski/šavrinska (Savnik, 1951; Briški, 1956; Kokole, 1956). Roman Savnik je govoril o Šavrinskem primorju (sic), Vladimir Kokole in Andrej Briški pa o Šavrinskem gričevju. V članku Briškega je na začetku govor o Šavrinskem gričevju (enkrat se pojavi tudi Slovenska Istra), nato pa predvsem o Šavrinah (kot pokrajini, čeprav z istim imenom označuje tudi njene prebivalce). Šavrinom včasih reče tudi Šavrinsko (nikdar pa Šavrinija). Razlikuje med zgornjimi in spodnjimi Šavrinami; enkrat omeni šavrinska mesta (Savnik, 1951, 250), in iz konteksta je nedvoumno razvidno, da v spodnje (ali "najspodnejše") Šavrine prišteva tudi Koper, Izolo in Piran (Savnik, 1951, 248, 264). Njegovi Šavrini se torej ne omejujejo na gričevnato (oziroma hribovito) zaledje obalnih mest. Medtem ko Savnik na začetku članka definira pojem Šavrinskega primorja (v bistvu kot flišni "del slovenske Istre"), pri Briškem pravzaprav ni definicije pojma. Šavrinsko gri-

čevje oziroma Šavrini se pri teh piscih ne prekrivajo v celoti s slovenskim delom Istre (ki je malce širši pojem), zato ni čisto jasno, v kolikšni meri sploh uvažajo Istri alternativno poimenovanje oziroma v kolikšni meri zgolj obravnavajo ožjo geografsko enoto znotraj Slovenske Istre.

b) Anton Melik

V primerjavi s temi skorajda efemernimi članki je Melikovo delo *Slovensko Primorje* iz leta 1960, ki sestavlja 4. zvezek njegovega opisa Slovenije in njenih pokrajin, kar zadeva poimenovanje pokrajine, veliko bolj avtoritativno in vplivno. Melik je v tem delu podprl ime Koprsko Primorje. Ni ga sicer uporabil prvi (začetki segajo v petdeseta leta), a je s svojo utemeljitvijo in avtoriteto nedvomno odločilno prispeval k njegovi uveljavitvi. To ime med današnjimi geografi prevladuje. Kot kaže, pa je pri tem šlo v pozabo, da je bilo Melikovo Koprsko Primorje krepko širše od Slovenske Istre, s katere obsegom ga bolj ali manj enačijo današnji geografi: "Koprsko Primorje nam je tedaj in nam bo v bližnji bodočnosti ta del Slovenskega Primorja, ki se naslanja na Tržaški zaliv in njegovo bližnje zaledje in ki obsega danes Šavrinska ali Istrska brda, Kras vsaj v poglavitnem obsegu, kraško severno Istro in Brkine z reško dolino ter Pivko. Torej obsega Koprsko Primorje vso pokrajino od morja do višav Hrušice, Javornikov ter Snežnika" (Melik, 1960, 14).

Da se geografska znanost pogosto znajde v funkciji utemeljevanja razlogov ter legitimizacije državnih meja in političnih teritorialnih delitev na splošno, se z vso nedvoumnostjo izkaže že na prvi strani Melikove knjige, kjer avtor po eni strani zavrača italijansko poimenovanje pokrajine Julijska krajina kot nenaravno, slovensko poimenovanje Primorsko ali Primorje pa kot naravno. Ne za prvo ne za drugo trditev pa nima nobenega tehtnega argumenta. Zamisel, poimenovati pokrajino po Julijskih Alpah in posredno po tamkajšnjih prebivalcih iz rimskih časov (*gens Iulia*), je namreč zrasla v glavi domačina, goriškega glotologa (in nasprotnika odcepitve od Avstrije!) Graziadia Ascolija, ki je leta 1863 predlagal ime *Venezia Giulia* (Julijska Benečija). Zato ime Julijska krajina ne more biti dano kar "imperialistično, z vidikov od onstran morja", kot si je želel verjeti Melik (Melik, 1960, 5). Prav tako ime Primorsko ali Primorje ni "docela prirodno", saj ga je – pač v nemški obliki *Österreichisches Küstenland* – prva vpeljala avstrijska uprava v prvi polovici 19. stoletja, zato bi se težko strinjali, da se je za to ozemlje "v živi ljudski govorici že od nekdaj uporabljala označba primorske zemlje" (Melik, 1960, 5). Če drži, da nima nobeno od obravnavanih poimenovanj nobene zveze z naravo, pa lahko vseeno rečemo, da je "italijansko" poimenovanje konkretno (ker se nanaša na historični toponim), "avstrijsko-slovensko" poimenovanje pa ab-

straktno, ker se nanaša na ahistorično geografsko abstrakcijo ("morje" oziroma "obala").¹ Pri vsem skupaj je ironično, da tako bivša avstrijska dežela *Küstenland* kakor današnja pokrajina Primorska segata navzgor do Julijskih Alp, čeprav bi bilo bolj "prirodno", ko bi se omejili na prostor v neposredni bližini obale.

Kot lahko sklepamo iz gornjega citata, je Šavrinsko gričevje iz petdesetih let postalo Šavrinska ali Istrska brda ali gorice. Na implicitno enačenje šavrinskega in slovenskoistrskega pri Meliku kaže tudi raba izraza Slovenska Istrska ali Šavrinska obala (Melik, 1960, 56). Poimenovalje, da se Šavrinsko ne omeji na ruralno zaledno gričevje, temveč obsega tudi obalo z mesti, je pri Meliku še bolj poudarjeno kakor pri Briškem. Melik omeni šavrinska pristanišča kot benečansko posest (seveda v preteklosti) in celo Trst kot šavrinsko lukso! (Melik, 1960, 103). Z zornega kota današnjih pojmovanj, po katerih se Šavrinija striktno omejuje na ruralno zaledje slovenskih treh obalnih mest ali celo le na del tega zaledja, je Melikova raztegnitev Šavrinije vse do Trsta nedvomno prvovrstno presenečenje. Za današnja pojmovanja je namreč presenetljiva že raztegnitev Šavrinije do slovenskih obalnih mest. Zato bi ob Meliku pa tudi Briškem utegnili najprej pomisliti, da gre pri ekstenziji Šavrinije do obalnih mest na severni obali Istre in povrhu še do Trsta za strategijo poimenovanja, ki naj bi omogočila učinkovito slovenizacijo prej italijanskih obalnih mest in morja. Melik praktično (vendar implicitno) enači Šavrine s Slovenci oziroma slovenskimi Istrani: Šavrinija seže, do koder seže njihova naselitev (t.j. slovensko "etnično ozemlje" na danem območju). Zato je zanj logično, da je Trst šavrinsko mesto (kolikor seveda potihem predpostavi, da so do njega upravičeni zgolj Slovenci). Naj bo to poimenovalje danes še tako nenavadno, pa, kot bomo videli, iz perspektive druge polovice 19. stoletja ni tako nenavadno.

c) Julij Titl

Titl v knjigi iz leta 1965 dosledno uporablja ime Koprsko. To pokrajino opredeli kot sestavljeno iz Istrskih brd in prehodnega področja, ki meji na Podgorski kras, oziroma kot ozemlje obalnih občin Izola, Koper in Piran (Titl, 1965, 7). Izraz Istrska brda očitno izhaja od Melika, medtem ko se sinonim Šavrinska brda v Titlovi knjigi ne pojavi. Tudi pojem Koprškega močno spo-

minja na Melikovo Koprsko Primorje, le da je njegov obseg nekoliko ožji. Pozneje je Titl začel zagovarjati ime Koprsko primorje, ki ga dosledno uporablja v knjigi iz leta 1998 (Titl, 1998). V knjigi iz leta 1988 pa je dosledno uporabljal ime Slovenska Istra (Titl, 1988), vendar zato, ker je tako hotel založnik (Titl, 2002). Ivan Gams trdi, da je edini geografski zbornik, ki v naslovu govori o Slovenski Istri, izšel leta 1985 in da so v njem kar štirje prispevki, ki imajo v podnaslovu ime Slovenska Istra (Gams, 1991, 8). So leta (med 1985 in 1988), ko so se nacionalna trenja v Jugoslaviji začela pregrevati, botrovala kratkotrajni epizodi Slovenske Istre v geografiji?

Titl v knjigi iz 1998 posveti kratko zadnje poglavje obravnavi imen Šavrine in Šavrinija (Titl, 1998). Za Titla Šavrinija nikdar ni bila alternativno ime za Koprsko Primorje. Še več, že od samega začetka je zavračal tudi poimenovanja s pridevnikom "šavrinski", ker je prišel do sklepa, da domačini imena Šavrine, ki je zanje zmerljivka, ne sprejemajo. (Ob današnji "rehabilitaciji" imena to seveda ne velja več.) Titl trdi, da je nepravilnost geografskih imen, ki uporabljajo pridevnik "šavrinski", na začetku šestdesetih let spoznal tudi Melik in potlej govoril samo še o Istrskih brdih (Titl, 2002), čeprav se to v omenjeni Melikovi knjigi še ne vidi.

Imena Šavrinija mi ni uspelo zaslediti pri nobenem geografu (pač pa pri pisateljih), toda Titl trdi, da sta se za Koprsko Primorje po drugi svetovni vojni začeli uporabljati imeni Šavrinija in Šavrinska brda, nakar ime Šavrinija tudi sam uporabi v tem istem poglavju (Titl, 1998, 187). Kar zadeva Šavrinsko gričevje ali Šavrinska brda ali Šavrinske gorice, se Titl zavzema za uveljavitev imena Koprski hribovi, ki naj bi bilo pravilnejše, ker se opira na pogostost ledinskega imena Hribovi na tem območju (Titl, 1998, 190). O šavrinski obali in šavrinskih obalnih mestih ni več ne duha ne sluha – povsem v skladu z današnjimi pojmovanji Šavrinije.

d) Zakaj ne kratkomalo Istra?

Med vsemi številnimi imeni, ki so jih geografi predlagali in obravnavali, ni nikdar mogoče naleteti na ime Istra. Še več: to ime ni bilo upoštevano niti v Gamsovi analizi imen za "obalno regijo" (Gams, 1991), čeprav je Gams poleg pojmovne smiselnosti in uveljavljenosti v geografiji upošteval (in točkoval) tudi uveljavljenost v

1 Tudi v tem primeru je zanimivo, da so "Julijci" motili že Avstrijce. Tako naj bi Kandlerju nekoč visok avstrijski uradnik očital, da v svojih spisih tako pogosto govori o Julijcih. Kandler naj bi mu šaljivo odgovoril: "A kaj bi radi, saj so mi stalno pred očmi, kako ne bi tedaj govoril o njih? Umaknite jih, pa ne bom več o njih razpravljaj." (De Franceschi, 1989[1926], 131). Pri tem je treba vedeti, da pojem Julijskih Alp pri Kandlerju in vseh drugih italijanskih piscih 19. stoletja ni identičen z našim današnjim pojmovanjem. Tedanji italijanski pisci niso uporabljali pojma Dinarskih Alp in so tudi Kras šteli k Julijcem. Tako so v geografskih definicijah nenehno ponavljali, da se Kraški rob (Monte Vena), ki se začne pri Štivanu, pri Učki razcepi na dva kraka; eden se nadaljuje proti Kvarneru, drugi, ki so ga imenovali Caldera, pa zavije po južni (liburnijski) obali polotoka in seže do Plomina. Ta dva kraka sta predstavljala skrajna grebena Julijskih Alp. Po tem videnju so grebeni Julijskih Alp hrbtnica in okvir Istre, pa tudi naravna meja, ki loči Istro – od Liburnije (cfr. Cerovac, 2002).

javni rabi. Uveljavljenost izraza Obala v javni rabi je ocenil na 5 točk, uveljavljenost izraza Šavrinska brda na 0 točk, Koprsko na 2 točki, Koprsko primorje 1 točko in Slovenska Istra 3 točke. Ocenjeval je kajpada intuitivno, in po intuitivni oceni bi si uveljavljenost imena Istra v javni rabi prislužila približno toliko kot Slovenska Istra, denimo torej 3 točke. Če bi Istri prisodili še zgolj 3 točke za pojmovno smiselnost (in 0 točk za uveljavljenost v geografiji), bi Istra dobila vsaj točko več kakor Šavrinska brda, ki so se znašla na zadnjem mestu. Istra bi v skupnem seštevku točk torej ne zasedla zadnjega mesta. Kako je tedaj mogoče, da to ime v ocenjevanje in analizo sploh ni bilo pripuščeno? Preprosto zato, ker ga geografi ne uporabljajo? A čemu si potem geografi želijo ustvariti vtis, da upoštevajo tudi javno rabo in da se ozirajo na to, kako pokrajino v svoji "živi govorici" imenujejo domačini, ki v njej živijo?

Drugače povedano, gre za tiho predpostavko geografov, da je o (naši) Istri, kolikor hočemo ime Istra za vsako ceno ohraniti, mogoče "pojmovno smiselno" govoriti samo kot o Slovenski Istri. Oziroma za predpostavko, da ime Istra ne more pomeniti (tudi) slovenske Istre. A če je pojmovna smiselnost imena Istra v očeh obravnavanih geografov 0 točk, kolikšna je tedaj pojmovna smiselnost imena Koroška ali Štajerska?

e) In zakaj ne Šavrinija?

Šavrinska brda se v Gamsovi analizi uvrstijo po skupnem številu točk na zadnje mesto, in sicer predvsem zato, ker na račun uveljavljenosti v javni rabi dobijo 0 točk. A tudi v tem primeru ima selekcija imen, vključenih v analizo in točkovanje, nezanemarljivo "lepoto" napako. Res je, da ime Šavrinska brda v javni rabi skorajda ne obstaja, toda to nikakor ne velja za Šavrinijo, ki se uspešno uveljavlja skupaj z uveljavljanjem šavrinske identitete. Ljudska raba je še enkrat neupoštevana (čeprav je v sedanjosti fazi še precej omejena na "ljudstvu namenjeno intelektualno rabo").

Selekcija imen, vključenih v geografsko analizo, ustvarja vtis, da 1) gre za nevtralna imena; 2) da so ta imena istega rodu; 3) da so vsa imena enakopravno obravnavana. Seveda ni nič od tega res. Imena niso nevtralna, ker so motivirana s političnimi, ideološkimi, kolektivnimi, identitetnimi razlogi. Če bi bila nevtralna, ne bi bilo potrebe, na primer, po izločitvi imena Istra. Imena niso istega rodu: ime Koprsko primorje je izpeljano iz geografskega rezoniranja brez sleherne opore v domačinski rabi; ime Istra je, prav nasprotno, utemeljeno v domačinski rabi, a nima nobene podpore v geografskem rezoniranju (natančneje: v rezoniranju slovenske geografije!). V antropološkem izrazu bi lahko – z določenim zadržkom – rekli, da je ime Koprsko primorje etsk, ime Istra pa emsko. Eno je "znanstveno", drugo pa je "izkustveno" oziroma "doživeto". Zato ju ne moremo obravnavati, kot da sta homogeni. In slednjič,

imena niso enakopravno obravnavana, ker vidimo na delu diskriminacijo: v analizo so pripuščena samo imena, ki se geografom zdijo "pojmovno smiselna" (to se vidi že po tem, da ni nobeno analizirano ime dobilo 0 točk za pojmovno smiselnost).

Imeni Istra in Šavrinija sta emski predvsem v tem smislu, da se z njima neposredno povezuje proces (re)invencije identitete: v prvem primeru istrske, v drugem primeru šavrinske identitete.

LITERARNA POIMENOVANJA

V poimenovanjih, ki jih uveljavljata leposlovna in potopisna književnost, naletimo na močnejšo navzočnost, morda celo prevlado, piscev iz regije. Gre za interaktivni kompleks, ki obsega tako domačine (regionaliste ali ne) kakor pisce od zunaj. Zlasti med slednjimi so tudi pisci "nacionalnega pomena", nekateri med njimi pa so lahko v določenem pomenu tudi regionalisti, torej tuji in naturalizirani domačini hkrati.

Tudi v leposlovju je seveda mogoče najti poimenovalne strategije, ki so v temelju zelo podobne geografskim, saj zasledujejo ambicijo vsebinsko pravilnega (in politično primerne) poimenovanja pokrajine, funkcija te ambicije pa je izrazito narodotvorna. Kot zgled tovrstne literature navajam Bevkov mladinski potopis *Ob morju in Soči* (Bevk, 1974 [1959]), ki je vsaj primorskim šolarjem zgodnejših poveljnih generacij pomembno pomagal oblikovati njihove geografske pojme za to območje. Pri Bevku tipično naletimo na obe imeni: pokrajina se imenuje Slovensko Primorje, a tudi ime Istra ni pridržano izključno za hrvaško Istro, saj je Koper enkrat izrecno označen za istrsko mesto (Bevk, 1974 [1959], 45).

V kontrastu z geografijo pa književnost pretežno uveljavlja tista poimenovanja, ki so neločljivo povezana z oblikovanjem regionalnih oziroma mikroregionalnih identitet. Literarna imaginacija, ki uveljavlja identitetna poimenovanja, je s tem pomembna komponenta procesov oblikovanja ter afirmacije regionalnih identitet. V tej funkciji pa je leposlovna književnost po letu 1954, ko je Istra pripadla Jugoslaviji, uveljavljala predvsem dve poimenovanji, ki ju pri geografih, kot rečeno, ni zaslediti: Istra in Šavrinija. Ime Istra in z njim povezana afirmacija istrske identitete, istanstva, je v vsem tem obdobju stalnica. Šavrinsko ime vstopi v književnost s pesnikom Alojzom Kocjančičem leta 1962, ponovno odkritje Šavrinije in šavrinstva pa se začne sredi osemdesetih let.

Imeni Istra in Šavrinija, kakor ju uveljavlja leposlovna književnost (in istrski oziroma šavrinski regionalizem na splošno), nista v medsebojnem protislovju in se ne izključujeta. Niti nista v kompetitivnem odnosu. Praktično vsi pisci, ki afirmirajo šavrinsko ime ter identiteto, afirmirajo tudi istrsko ime ter identiteto. (Obrnjenost ne drži.) Šavrinija in Istra sta v razmerju ožje in širše

regionalne enote. Afirmacija Istre v glavnem implicira diskretno afirmacijo celotne Istre (torej ne zgolj slovenske), afirmacija Šavrinije pa afirmacijo (slovenskega) podeželja v zaledju severnoistrskih obalnih mest.

Istrski in šavrinski literarni regionalizem (ali lokalizem) je, tako kot vsak regionalizem, bolj ali manj narodotvoren. Bolje povedano, včasih je neposredno narodotvoren, včasih posredno, včasih pa je "separatističen" in zavrača nacionalni okvir, znotraj katerega se nahaja. Izrazito ter neposredno narodotvoren (ali kar nacionalističen) je pesnik Alojz Kocjančič. Kot duhovnik, šolan v goriškem semenišču, je pričakovano imel visoko nacionalno zavest. Ta se kaže tudi v tem, da mu je bila praksa narečne regionalne književnosti popolnoma tuja. Njegova afirmacija šavrinstva in istranstva je afirmacija slovenstva v pokrajini. Istrski Slovenci so prikazani kot nacionalno zavedni in avtohtoni, italijanski etnos pa je neavtohton; to so prišleki in tujci, ki v Istri niso nikdar pognali korenin. Posredno narodotvoren je, na primer, Tone Pavček, pesnik nacionalne ravni in nedomačin, ki po eni strani "regionalizira", po drugi strani pa istranstvo in šavrinstvo diskretno nadzoruje, da ne bi zašli s prave, nacionalne poti in podlegli skušnjavam transnacionalnosti: od tod občasno poudarjanje slovenske in naše Istre. Docela logično je, da tudi on ne piše v dialektu. Lep zgled zavračanja narodotvorne vloge je pesnik in pisatelj Edelman Jurinčič, regionalistični pisec v močnem pomenu besede, ki razkazuje močan odpor do "celinske" Slovenije, do nacionalne prestolnice itn. Celinski Slovenci so načelno tujci in sodijo v kategorijo vseh tistih tujcev z vseh strani neba, ki so v različnih zgodovinskih obdobjih vdiral v Istro, si jo podjarmljali, jo izkoriščali in hujskali Istrane ene proti drugim, da so jih sprli med seboj. S svojim radikalnejšim regionalizmom pa Jurinčič hkrati proizvede potencialno nasprotje med Istro in Šavrinijo. Njegova najbolj prava, najbolj intimna domovina je Šavrinija, ruralno podeželje nad Dragonjo; na obali, v istrskih mestih, pa živijo neavtohtoni tujci: "O Bog, kako brezvezno je vse tam spodaj ob morju!" (Jurinčič, 1991, 68).

Kocjančičeva vpeljava šavrinske identitete, in to prav v času, ko se je v geografiji konjunktura imen s privednikom šavrinski začela umikati pred prodorom posvečenega imena Koprsko primorje, zasluži posebno pozornost, saj se v njegovih Šavrinskih pesmih (Kocjančič, 2001 [1962]) srečata in medsebojno artikulirata emsko in etsko poimenovanje. Po eni strani je Kocjančič domačin (rojen v Kubedu), ki je vrh tega doma prav s tistega konca Šavrinije, ki bo pozneje – po njegovi zaslugi in zaslugi njegovih literarnih potomcev – postala Šavrinija par excellence, torej ožje področje okoli Kubeda. Ena od njegovih pesmi ima naslov *Kubejskim Šavrinkam*, in med temi Šavrinkami, potujočimi med hrvaško Istro in Trstom, se pojavi tudi Šavrinka Ana, pesnikova mati (ki ga je še pred rojstvom jemala s seboj po trdih poteh). Po drugi strani pa je Kocjančič inte-

lektualec, nacionalni buditelj in učeni pesnik. Verjetni indic učenega pristopa je omemba *šavrinskega morja* (Kocjančič, 2001 [1962], 5). Tako se zdi verjetno, da je pesnik vpeljal šavrinsko identiteto tudi z navezavo na sočasno geografsko literaturo, ki je promovirala Šavrinsko obalo, Šavrinska brda ipd.

Marjan Tomšič, štajerski učitelj, ki je prišel službovat v Gračišče (sosednja vas Kubeda), je – tudi na spodbudo Alojza Kocjančiča – dal šolarjem zbirati lokalne zgodbe in spomine. Zbrano gradivo je izdatno uporabil pri pisanju novel in romanov. Najuspešnejši med njimi, *Šavrinke* iz leta 1986, je nedvomno odigral zelo pomembno vlogo tako pri oblikovanju današnje podobe Šavrinke kakor v procesu invencije šavrinske identitete na splošno. Vendar pa Tomšič ni kaj posebej uveljavljal imena Šavrinija; to ime se pri njem pojavlja sorazmerno poredko. Tomšič je bolj kakor Šavrinijo afirmiral in uveljavljal Istro.

Med Tomšičeve "učence" lahko štejemo Edelmana Jurinčiča, v čigar poeziji in prozi se pogosto pojavljajo tako Istra kakor Šavrinija, tako Istrani kakor Šavrinke. Pa tudi Marijo Franco, njegovo stanodajalko iz časov službovanja v Gračišču, nekdanjo jajčarico, ki jo je spodbudil k pisanju *Šavrinskih zgodb*.

ISTRA, KI SE ZAČNE ONSTRAN DRAGONJE

Povojno izrinjanje ali opuščanje imena Istra v slovenskem delu Istre ima poleg že omenjenih še en pomemben razlog, morda ključen, ki pa nenehno ostaja nekako v senci. Ozemlje, ki danes predstavlja slovenski del Istre in za katero se kot eno geografskih imen uporablja Slovenska Istra, je bilo namreč že vsaj od 19. stoletja razumljeno *tudi* kot pokrajina, ki *ni* Istra, ki *ni* del Istre. Oglejmo si najprej nekaj evidence, ki nedvoumno kaže na to drugo pojmovanje, v naslednjem razdelku pa bomo videli, kako se je to pojmovanje porajalo in kakšno vlogo sta pri tem odigrali imeni Šavrinov in Šavrinije.

Najprej banalen zgled, ki zadeva državnoupravni um. Po nastanku novih nacionalnih držav na polotoku reklamna tabla, ki pozdravi potnika, takoj ko prečka mejni prehod na cesti proti Buzetu, mimoidočega podučiti, da vstopa v Istro, deželo vin. Potnik, ki se s hrvaške strani približuje mejnemu prehodu v Sečovljah, pa je podučen, da zapušča Istro. Italijanska skupnost je ob postavitvi te table protestirala, češ da gre za dejanje, ki poskuša deliti Istro, saj se Istra ne konča ali začne na Dragonji (Girod, 1997). Protest ni bil upoštevan in tabla še zmeraj stoji in izpričuje "uradno" hrvaško umevanje, da se Istra zvede na hrvaško Istro. Pojmovanje, da se Istra začne onstran Dragonje, torej ne more biti kar iznajdba komunističnih slovenskih politikov ali celo "kontinentalnih" Slovencev na splošno.

Ali so prispevali k temu pojmovanju svoj delež tudi slovenski Istrani sami? Poglejmo Alojza Kocjančiča, da-

nes povzdignjenega v kultnega pesnika Istre, v "spiritus agens vsega dogajanja" (Tomšič, 2000, 129). V pesmi *Kubejskim Šavrinkam* je zapisal (Kocjančič, 2001 [1962], 48):

*Veselo brbljaje gredo do Kapele,
tu čaka Rijaska, Kozminka z Gračišč,
od tod bodo "v Istro" po jajca hitele
do pazinskih in motovunskih selišč.*

Kaj pomenijo narekovaji, v katere je Kocjančič postavil izraz "v Istro"? S skoraj popolno gotovostjo lahko sklepamo, da jih je uporabil zato, ker se je zavedal, da je ta izraz v protislovju s pojmovanjem, da Kubed leži v Istri oziroma da je slovenska Istra sestavni del celotne Istre. S kolikšno verjetnostjo pa lahko sklepamo, da so tako govorile kubejske Šavrinke same? Kot bomo videli iz naslednjega razdelka, ne bi bilo nič tako nenavadnega, če bi že v Kocjančičevem otroštvu govorile, da gredo "v Istro", ko so se odpravile čez Dragonjo. Zagotovo pa je takšno izražanje v šavrinskih vaseh razširjeno v današnjem času. Na rabo "hoditi v Istro" smo pogosto naleteli v omenjeni terenski raziskavi v Svetem Petru sredi devetdesetih let, najizraziteje v kontekstih pogovorov o Šavrinkah kot popotnih trgovkah. Ustaljenost izraza v tem kontekstu ("So hodile ... v Istro po jajčka z osličkom", "In ona boga je hodila v Istro", "Njena mama je še prej hodila tam v Istro" itn.) izdatno izpričujejo pogovori, ki jih je opravila Martina Orehovec (Orehovec, 2001, 125-126). Tudi slavna Šavrinka Marija Franca iz Gračišča, ki je napisala avtobiografske spomine in zgodbe, uporablja ta izraz in ga tudi komentira: "Me smo rekle: Gremo v Istro – čeprav smo živele v Istri. Nikoli nismo rekle, da gremo v hrvaško Istro, ampak samo: Gremo v Istro" (Franca, 1992, 49). Vaščanke v Svetem Petru v času raziskave niso poznale ne Francinih *Šavrinskih zgodb* ne Kocjančičevih *Šavrinskih pesmi*; edino Tomšičeve *Šavrinke* bi se našle v nekaterih hišah. Kljub temu ne smemo izključiti možnosti, da se je z literarno invencijo Šavrink v zadnjem desetletju in pol raba "hoditi v Istro" v šavrinskih vaseh okrepila.

Tržaška zgodovinarica Gloria Nemec je v pogovorih z italijanskimi begunci iz Grožnjana naletela na lokalno pojmovanje, po katerem se pokrajina severno od Dragonje imenuje Šavrinija, pokrajina južno od Mirne pa Morlakija. Tako so Grožnjanci govorili "gremo v Šavrinijo" oziroma "gremo v Morlakijo" (Nemec, 1998, 28, 50). To razlikovanje in poimenovanje se ni omejevalo na italijansko govoreče prebivalstvo, saj obstaja dovolj dokumentacije o tem, da so o Šavriniji severno od Dragonje in Morlakiji južno od Mirne govorili tudi

hrvaško govoreči prebivalci prehodnega področja med Dragonjo in Mirno. (V zvezi s prvim izrazom več v naslednjem razdelku.) Pojmovanje o Morlakiji južno od Mirne je očitno poznano tudi Mariji Franci, ki je v pogovoru z etnologinjama omenila doleno Istro oziroma Vlašijo (Ledinek, Rogelja, 2000, 29). To poimenovanje se povezuje z "morlaško" kolonizacijo, ki so jo Benetke spodbujale predvsem v jugozahodni Istri (med Porečem in Puljem).²

Po pojmovanjih lokalnih prebivalcev slovenski del Istre hkrati je in ni Istra. Enkrat je del večje celote (Istre), drugič je posebna celota (Šavrinija). Dvoumnost tega položaja je lepo formuliral svetopetrski vaščan, rojen v času, ko je Istra pripadla Jugoslaviji: "Smo nekje vedeli, da je to tu Istra".

KDO SO ŠAVRINI? KJE JE ŠAVRINIJA?

Glede na sedanjo dokaj pomanjkljivo raziskanost je še prezgodaj z gotovostjo trditi, kdaj se pojavijo prve pisne omembe Šavrinov in Šavrinije. Najstarejša omemba, ki sem jo našel, sega v leto 1842. Njen avtor je Pietro Kandler, ki je napisal spremna besedila k istrskim akvarelom nemških slikarjev Augusta Selba in Augusta Tischbeina (Selb, Tischbein, 1842). V besedilu k sliki *Kmetica iz Baderne* je Kandler v zvezi z nošo omenil tudi žensko šavrinsko nošo ter lociral tako imenovane Šavrine kot Slovane v znani prostor med Dragonjo in Kraškim robom. V Kandlerjevi reviji *L'Istria*, ki je začela izhajati leta 1846, se že v prvih številkah prvega letnika pojavi nepodpisan članek v nadaljevanjih z naslovom "Della geografia genetica dell'Istria", ki omeni tudi pozneje med italijanskimi pisci prevladujočo etimologijo: "... in v Istri jim pravijo Šavrini, ker naj bi njihovo ime povedalo, da izhajajo od Save, koliko je to verjetno, ne vemo..." (Anonimno, 1846a, 47). Obe najstarejši italijanski omembi Šavrinov, kar smo jih našli, torej omenjata Šavrine kot ustaljeno ime, ne pa kot novo ime, ki bi ga skoval ali od nekdaj vzel kakšen učenjak, kot je bil Kandler. Toda kdo so (vsi) tisti, ki pravijo prebivalstvu med Dragonjo in Kraškim robom Šavrini? Tega seveda ne vemo zagotovo, težko pa bi poimenovanje pripisali zgolj Hrvatom ali čakavcem z južne strani Dragonje. Kandlerju, ki je živel v Trstu, in njegovim italijansko govorečim dopisovalcem iz istrskih mest je bilo to poimenovanje zadosti domače. O tem, da imena Šavrini niso percipirali kot tuje oziroma slovansko, temveč kot italijansko (ali vsaj romansko), seveda najzgovorneje priča njihovo etimologiziranje: če naj bi *Savrini* prišli od *Savre*, ki ji Kranjci rečejo Sora, potem ime ne more biti slovansko.

2 Pričevanje o tem pojmovanju, tokrat iz jugovzhodne, labinske perspektive, najdemo tudi pri hrvaškoistrskem pisatelju Mateju Baloti, ki se je rodil v Raklju v bližini Labina. Labinci so Rakljane imenovali Vlahi in za njih je celotna pokrajina od Raše preko Kanfanarja do Tinjana in Poreča bila divja, nedisciplinirana in polrazbojniška Vlašija (Balota, 1983 [1946]).

Kandler, starosta tržaških domozancev in poznavalcev Istre, je tedaj morda prvi, ki je ponesel Šavrine v svet pisne kulture. Tržačan Josip Godina-Verdeljski, ki v celotni svoji knjigi (Godina-Verdeljski, 1872) žolčno polemizira s Kandlerjem (pogosto neutemeljeno), je zapisal, da "Dr. Kandler z marsikaterim drugim vred pravi tim Slovincem *Savrini* zato, ker so néki tja prišli od reke Save, tedaj iz kranjske dežele" (Godina-Verdeljski, 1872, 238-239). Godina-Verdeljski je predlagal precej drugačno razčlenitev in poimenovanje južnoslovanskih prebivalstev oziroma etno-regionalnih skupin. Po njem živijo nad Dragonjo *Karno-Ilirci* ali *Slovinci*, pod njo pa *Serbo-Ilirci* (Godina-Verdeljski, 1872, 238). Ime Šavrini je zanj nesprejemljivo že zato, ker prihaja iz ust "laškega" sovraga, utelešenega v Kandlerju. Če bi Godina-Verdeljski poznal kakšno rabo imena Šavrini izpod peresa slovanskega pisca, bi jo v svojem panslaviističnem entuziazmu precej verjetno omenil.

Seveda pa ni nikjer rečeno, da moramo iskati prvo omembo Šavrinov med italijansko pišočimi pisci. Morda bi našli starejšo med nemško pišočimi. Med raziskovalci, ki poznajo nemške vire, je videti kandidat za najstarejšo nemško omembo Šavrinov Carl von Czoernig. Czoernig (s polnim imenom Carl Freiherr Czoernig von Czernhausen) je bil ravnatelj urada za upravno statistiko monarhije na Dunaju in je organiziral popis leta 1846. Zaradi njegovega znanstvenega zanimanja za etnografijo "plemen" in "jezikovnih plemen" (*Volksstämme, Sprachstämme*) monarhije je popis spraševal tudi po jezikovni pripadnosti. Kategorizacija jezikovnih skupin pa je bila prepuščena lokalnim uradom, in kot je znano, je bilo v tem popisu slovensko govoreče prebivalstvo v Istri razdeljeno na Brkine in Šavrine (Stagl, 1998; Grafenauer, 1993). Predvsem na podlagi tega popisa je Czoernig izdelal svoj etnografski zemljevid monarhije in napisal avtoritativno delo *Ethnographie der Österreichischen Monarchie*, ki je izšlo v treh zvezkih na Dunaju leta 1855.³ Toda v lokalnem uradu, ki je botroval jezikovni delitvi na Šavrine in Brkine, so seveda prevladovali Italijani. To je še en močan dokaz, da je bilo v štiridesetih letih 19. stoletja ime Šavrini vsaj med italijansko govorečimi Istrani in Tržačani ustaljeno. O tem, kako dolgo je že bilo ustaljeno, pa bi lahko v tem trenutku samo ugibali.

Zgodnje omembe Šavrinov pri hrvaških piscih so pri nas tako rekoč v celoti neraziskane. Kar zadeva centralne Slovence oziroma Kranjce, pa se zdi najverjetneje, da so vednost o istrskem slovensko govorečem

prebivalstvu dobivali predvsem preko nemških piscev. Novice gospodarske, obertnijske in narodske so leta 1857 (t.j. tri oziroma dve leti po Kozlerjevi in Czoernigovi knjigi) priobčile dva članka, v katerih se pojavijo Šavrini. Prvi članek z naslovom "Razne imena Istranov" je podpisal neki J. V. Med raznimi skupinami prebivalstva (Vlahi Arbanasi, Vlahi Perojci, Vlahi Čiribirci, Bezjaki, Fučki, Liburnjani, Čiči ...) je omenil tudi Šavrine. Med Šavrine je prištel "vse, ki hodijo v črnem oblečeni pod Terstom okoli Kopra" (V., J., 1857, 35). Drugi članek, "Potopis po Istri od Tersta do Pazina", objavljen v treh nadaljevanjih, delo Frana Vidmarja, razlikuje med Mandrijani, Brežani, Šavrini in Istrijani. Vidmar najprej Šavrine preskoči: "Od Tersta do Kopra vidiš, da Mandrijani, Brežani in Istrijani so delavni ljudje..." (Vidmar, 1857, 334). Šele ko gre čez šmarski klanec in se znajde v dolini Dragonje pod Kaštelom, omeni številne mline, "kateri pšenico meljejo, da pridne Šavrinke dalječ okoli kruh dobrega okusa raznašajo" (Vidmar, 1857, 338). Nato na kratko opiše še Šavrinovo in Šavrinkino nošo; pri slednji omeni čevlje z visokimi petami, ki se pozneje pojavijo še pri Carlu Combiju in drugih (Starec, 1996, 168-169).

Na verjetno Vidmarjevo seznanjenost s Czoernigom ali Kozlerjem ali z obema kaže opazka, da je rečica Dragonja pod Kaštelom "tako rekoč mejnik med slovenskim in istrijskim narečjem"; onstran Dragonje "se govori istrijsko" (razen v obalnih mestecih) " ... in tudi nošnja moških in ženskih, je od tukaj isterska, ktera se na prvi pogled zelo od šavrinske loči" (Vidmar, 1857, 338).⁴

Šavrini so bili prisotni kot popisna kategorija tudi v avstrijskem popisu iz leta 1861. Na ta popis se je proti koncu stoletja skliceval Simon Rutar (Rutar, 1896), ko je obravnaval versko in etnično sestavo tržaškega in istrskega prebivalstva. S tem v zvezi je opozoril, da so v prejšnjih časih šteli vse kajkavce k Slovincem, kar je tudi razlog, da v popisu hrvaški kajkavci iz umaške in motovunske dekanije nastopajo kot Šavrini (Rutar, 1896, 65-66). To pojasnilo je izhodišče za Titlovo "kajkavsko" tezo, ki daje prevelik poudarek tej okoliščini in posredno podpira njegovo videnje, po katerem so Šavrini – kot kajkavci – bili definirani v razliki do čakavcev (in štokavcev). Takšno videnje implicira, da so poimenovalci Šavrinov bili (izključno) Slovani, natančneje hrvaškoistrski čakavci. Možnost, da so jih tako poimenovali romansko govoreči sosede (v Istri, na Tržaškem ...), je s tem implicitno zavrnjena.

3 Ta razdelitev na Brkine in Šavrine, ki jo je prevzel Czoernig, je tudi izhodišče poznejših dialektoloških razločevanj in zemljevidov. Fran Ramovš je vpeljal istrsko narečno skupino in jo razdelil na dve narečji, brkinsko in šavrinsko (Ramovš, 1930).

4 Dvoumnost pripadnosti slovenskega dela Istre (ki je del Istre in hkrati nekaj drugega od Istre) je torej v polni meri izpričana že sredi 19. stoletja! V Vidmarjevem opisu se Istrijani (kot Hrvati) po jeziku in noši razlikujejo od Šavrinov (in seveda Mandrijanov ter Brežanov), hkrati pa Vidmar o Žavljah (Aquilinia) zapiše: "... od tukaj naprej stopiš na Istrijsko, akoravno ti še le na mostičku na koncu drevoreda v Žavljah stara kamnita plošča nekdanji istriški mejnik kaže" (Vidmar, 1857, 334).

a) Poznejši prišleki s Kranjske ...

Čeprav je Kandlerjeva etimologija, ki ime Šavrinov izpeljuje iz Save (in pozneje iz Sore, it. *Savra*), že dolgo prepoznana za spekulativno, pa ima teza o izvoru Šavrinov iz Kranjske dežele še danes solidno oporo v zgodovinskih virih. Povezuje se namreč z mlajšo slovensko kolonizacijo, ki so jo v severni Istri spodbujale Benetke kot odgovor na demografske krize, povzročene z vrsto epidemij kuge v 14. in 15. stoletju. Benečani so vabili na to demografsko izpraznjeno področje tudi prebivalce Kranjske in jim obljubljali običajne ugodnosti (večletna oprostitev vseh davkov itn.).

S tezo, ki prepoznava Šavrine kot mlajše priseljence iz osrednje Slovenije, se smiselno povezuje trditev, da sega Šavrinija od Dragonje na jugu do Rosandre (Glinščice) na severu. Rosandra se izliva v Tržaški zaliv v kraju Žavlje (Aquilinia) tik pred Trstom, kjer je tekla meja med beneško in habsburško državo. Od tod sklep, da Šavrinov na habsburški strani, in s tem v tržaški okolici, ni moglo biti. Takšno identifikacijo Šavrinov z mlajšo slovensko naselitvijo in korelativno zamejitev Šavrinije na Rosandri najdemo pri Carlu de Franceschiju (de Franceschi, 1879). De Franceschi je o Šavrinih zapisal, da so vasi med Dragonjo in Rosandro poseljene z rodом, čigar jezik je slovenski; imenujejo jih Šavrini; omembe vredno (*notevole*) pri tem je, da se sami ne imenujejo Istrani, temveč ime Istrani uporabljajo za Hrvate onstran Dragonje, kar verjetno kaže na to, da so prišli v Istro pozneje kot Hrvati (de Franceschi, 1879, 354).

b) Šavrinija do Trsta?

De Franceschi pa se je dobro zavedal, da na Rosandri ni diskontinuitete v slovenski naselitvi. Šavrine je, sledeč Carlu Combiju, označil kot po jeziku, značaju, šegah in noši sorodne Slovencev v okolici Trsta, ki so jih Tržačani imenovali Mandrijani (it. *mandriani*, *mandrieri* v lokalnem beneškem dialektu).⁵ Sorodnost je pripisal temu, da so tudi Mandrijani prišli v tržaško okolico v istem času kakor Šavrini v Šavrinijo (de Franceschi, 1879, 355). Razložek med enimi in drugimi je ohranil (ali vzpostavil?) tako, da je Slovenecem v okolici Trsta pripisal pozno naselitev (okoli leta 1300).

Niso pa vsi pisci razlikovali med Šavrini in Mandrijani. To najbrž velja najbolj za nemško piščo avtorje. Neimenovani nemški pisec iz leta 1863, ki ga navaja Borut Brumen (Brumen, 2000, 390), umesti Šavrine med Dragonjo in *Venske hribe* (t.j. Kraški rob) oziroma v okraje Piran, Koper in na tržaško mestno področje. Podobno je von Czoernig leta 1885 zapisal, da so za Šavrine označeni Slovenci med Trstom in Savudrijo (Titl, 1998, 187). Nerazlikovanje med Šavrini in Mandrijani tu potegne za seboj tudi implicitno priznanje, da so Slovenci (ali Šavrini) na tržaškem področju že dolgo navzoči tudi v samem mestu. V razlikovanju oziroma nerazlikovanju med Šavrini in Mandrijani lahko vidimo konkreten zastavek v polemiki med italijansko iredentistično in avstrijsko nadnacionalno pozicijo. Nادنacionalno pozicijo je v tem primeru mogoče uporabiti v prid slovenskega nacionalizma. To je storil, kot smo videli, leta 1960 Anton Melik, ki je, sledeč "Czoernigovi" liniji, brez obotavljanja razglasil Trst za šavrinsko mesto.

c) Anketa kot pomagalo pri iskanju Šavrinov

Leta 1962 je Julij Titl izvajal anketo, ki je "na območju Koprškega primorja" poskušala, kot je zapisal, ugotoviti območje, kjer naj bi resnično živeli Šavrini in kaj to ime pomeni (Titl, 1998, 188). Respondenti po izbranih istrskih vaseh so odgovarjali na vprašanja, kje leži Šavrinija in kdo so Šavrini. Tri desetletja pozneje, v polnem razmahu šavrinizacije zalednih vasi, je prišlo še do dveh, bolj pogojno rečeno, anket na isto temo (Vidali, 1995; Štok-Vojška, 1998).

Titlova anketa je, na kratko povedano, ugotavljala, da prebivalci nobene vasi nočejo biti Šavrini in da to lastnost pripisujejo prebivalcem kakšnih bližnjih vasi. Do enakega sklepa sta prišla Rafael Vidali in Nelda Štok-Vojška. Glavni razlog za odklanjanje šavrinske pripadnosti naj bi bilo dejstvo, da je ime Šavrini zmerljivka.

Preden se dotaknemo slabšalnega aspekta imena Šavrini, se je koristno vprašati, zakaj se je Titl ankete sploh lotil in na katerih podmenah je temeljila. Anketa je bila očitno izpeljana v času živahnega ukvarjanja geografov s pravilnim poimenovanjem novopridobljene pokrajine v slovenskem delu Istre. Trije članki iz petdesetih let so vpeljali pridevnik šavrinski in celo Šavrine (kot pokrajino), vendar ni bilo čisto jasno, ali doma-

5 Carlo Combi, koprski iredentistični domoznanec in nadaljevalec Kandlerja, je v letih 1859 in 1860 objavil dva etnografska članka o Istri, kjer je med drugim opisal šavrinski videz in nošo ter ju primerjal z mandrijanskim videzom in nošo (cfr. Starec, 1996, 169). Combi je posvetil nekaj pozornosti tudi čopu las na obrti glavi, ki je pritegnil pozornost vrste poznejših piscev, od Simona Rutarja do Boruta Brumna (gl. Brumen, 2000, 390-391). Šavrinski oziroma mandrijanski čop las na obrti glavi, pokriti s krznenο kučmo, so italijanski pisci radi obravnavali kot znamenje pastoralističnega porekla slovenskih "prišlekov". Tudi sam izraz *mandrijan*, ki seveda označuje pastirja (*mandriano* je čuvaj črede, *mandria*), opominja na domnevno pastoralistično poreklo slovenskih tržaških okoličanov. Po eni od razlag naj bi se povezoval s preferenco do pastirstva in živinoreje, značilno za kraševsko slovensko populacijo, preden se je na tržaškem ozemlju spremenila v kmečko (Anonimno, 1846b). Pojasnilo Godine-Verdeljskega pa je, da so "namesto tega prišla namreč gosposka poslopja z verti in s 'kampanjami', ki jim tukajšnji kmetje pravijo mandrije" (Godina-Verdeljski, 1872).

činom tovrstna poimenovanja sploh kaj pomenijo oziroma ali jih sprejemajo. Dve leti pred anketo je izšla tudi Melikova knjiga, ki je govorila o Šavrinskih ali Istrskih brdih in Šavrinski ali Istrski obali. Melik je svojo rabo tedaj še utemeljil z argumentom, da "živa ljudska govorica" ni ustvarila enotnega in skupnega imena za vso to pokrajino. Njegov argument je bil, da prebivalce imenujejo Šavrini (ob tem se je sklical na Rutarja), pa tudi Ramovš da je označil govorico prebivalstva v okolici Kopra ter sploh v vsem porečju Dragonje za šavrinsko.⁶ "Zato se nam je zdelo primerno, da to pokrajino imenujemo po prebivalcih Šavrinsko" (Melik, 1960, 145). Titl je potemtakem z anketo predvsem preverjal, ali se prebivalci pod imenom Šavrinov sploh lahko prepoznajo in ali ga sprejemajo. Anketa je bila sestavni del raziskovalnega dela, na katerem je temeljila njegova doktorska disertacija, natisnjena leta 1965 (Titl, 1965). Ker je ugotovil, da je vaščanov povsod groza pred tem, da bi jih imeli za Šavrine, tega imena v disertaciji ni nikjer uporabil (Titl, 2002).

Spraševanje prebivalcev po vaseh, kdo so Šavrini in kje je Šavrinija, utegne nedvomno biti koristno, če je zastavljeno v splošnejšem okviru etnografskega zbiranja informacij o etno-regionalnih, prostorskih in toponimičnih pojmovanjih domačinov. Takšne informacije se praviloma uporabljajo kot kamenčki v sestavljanju mozaika domačinske kulture oziroma za oblikovanje splošnejših koncepcij ali tez. Nekaj drugega pa je, če sprašujemo domačine po teh stvareh v upanju, da bomo od njih zvedeli, kdo so v *resnici* Šavrini in kje se v *resnici* nahaja Šavrinija, če ta sploh obstaja. V tem primeru imamo podmeno, podobno tisti, na podlagi katere so se nekateri protoetnologi v 16. stoletju lotili spraševanja ameriških staroselcev, od kod so prišli (v Ameriko)? Upali so namreč, da jim bodo staroselci povedali pravo resnico o tem, od kod so njihovi daljni predniki prišli, in s tem potrdili ali ovrgli njihove teorije o migracijah Indijancev. Na takšna spraševanja so nekateri domorodci celo z roko pokazali smer, iz katere naj bi prišli ...

Omenjene ankete torej izhajajo iz podmene, da je Šavrinija – v kolikor obstaja – neka objektivna, od predstav domačinov in geografov neodvisno obstoječa pokrajina. Ali pa vsaj, da je takšna pokrajina obstajala nekoč v preteklosti – zaradi česar bi se domačini še utegnili spomniti pravih meja območja, kjer naj bi resnično živeli Šavrini. Tudi če bi ta pokrajina nekoč zares objektivno obstajala, je veliko vprašanje, ali lokalnemu ustnemu izročilu oziroma kolektivnemu spominu lahko pripišemo tolikšno zanesljivost. Če pa obstaja

zgolj kot rezultat poimenovanja, se najprej zastavi vprašanje, ali je poimenovanje endogeno ali eksogeno.

Titlova anketa pa je imela še eno metodološko pomanjkljivost, saj je kljub pričakovanju, da bodo domačini sami povedali, kje je zares Šavrinija (če nekje zares je), izhajala iz vnaprejšnje predpostavke o tem, kje ta pokrajina zares je. Anketa se je pač na nekem kraju začela in se od tam premikala naprej skladno z mnenjem domačinov, v katerih vaseh Šavrini živijo. Izbira kraja, kjer se je anketa začela (Sv. Donat nad Buzetom), torej ni niti nevtralna niti irelevantna, saj izraža anketarjevo podmeno o tem, kje bi utegnili biti prava Šavrinija. V krajih, ki jih Titl omenja kot kraje spraševanja, denimo, ni piranskega in izolskega podeželja; najzahodnejši kraj anketiranja, ki ga Titl navede, so Šmarje. Če bi se anketa začela v Svetem Petru ali Kortah nad Izolo, bi bil nabor vasi, ki bi jih vaščani drugih vasi označili za šavrinske, nedvomno precej drugačen. Na to kaže tudi "neortodoksen" odgovor, ki sta ga Miroslav Pahor in Tatjana Poberaj dobila v Sečoveljskih solinah od piranskih solinarjev, najbrž še pred eksodusom: "Na vprašanje, kaj razumejo pod Šavrini, so pripovedovavci navadno odgovorili: 'Cussi ciamemo i Slavi de qui intorno. I Savrini i parla do lingue: l'italian e 'l sloven. Molti i vegniva de Monte de Capodistria o sia Šmarie e i vendiva molte robe'" (Pahor, Poberaj, 1962, 133).⁷ Iz "sečoveljske" perspektive je vzhodna meja Šavrinije potencialno nekje pri Šmarjah; Šmarje pa so izrecno omenjene zaradi velikega števila tamkajšnjih prodajalcev in preprodajalcev. Iz "jugovzhodne" perspektive pa so Šmarje, nasprotno, pogosto videti kot zahodna meja Šavrinije.

Titlova anketa je torej izhajala iz predpostavke, da je Šavrinija južno-jugovzhodno koprsko zaledje oziroma celo jugovzhodni kot slovenske Istre. V primerjavi s pojmovanji iz 19. stoletja je torej šlo za občutno zožitev obsega Šavrinije. Tudi druga dva anketarja sta spravevala izključno oziroma pretežno v vaseh na jugovzhodu koprške občine.

Titlova anketa je prepričljivo pokazala, da vaščani nikjer niso hoteli veljati za Šavrine, da pa so šavrinskost brez pomislov pripisali bolj ali manj oddaljenim sosednim vasem. Takšno ravnanje je povsem pričakovano, če je ime Šavrini stigma. Čeprav Titl ni našel prebivalcev, ki bi se hoteli imenovati Šavrini, pa vendarle predpostavlja, da nekje obstaja prava Šavrinija; denimo takrat, ko zapiše: "Prebivalci Pregarske planote so mu (Vidaliju – op. B. B.) popolnoma pravilno kazali na predele onstran Dragonje, češ da Šavrini živijo tam..." (Titl, 1998, 188).

6 Geografom je bil morda Ramovš še posebej blizu zaradi angažmaja v zvezi z etničnim štetjem leta 1945. V *Cadastre national de l'Istrie* tako najdemo v Ramovševem prispevku naslednji stavek: "Med romanskimi priimki (... je tudi ...) Šavron (pogost priimek pri Slovencih, imenovanih Šavrini)" (po: Ramovš, 1997, 127).

7 "Tako imenujemo Slovence (avtorja sta neupravičeno prevedla: Slovence – op. B. B.) iz okolice. Šavrini govorijo dva jezika: italijansko in slovensko. Mnogo jih je prihajalo iz Šmarij pri Kopru in so prodajali mnogo različnih stvari."

d) Kaj pomeni ime Šavrin?

Etimologija etnoregionalnega imena Šavrin ni deležna splošnega strinjanja. Predložena je bila vrsta etimologij, ki so nedvomno spekulativne. Edina prepričljiva razlaga se zdi Bezlajeva, ki jo izpeljuje iz furlanske besede *ciavre*, pri čemer dopušča tudi izpeljavo iz italijanske *caprino*, kozji bobek (Titl, 1998, 190). Nasprotno se Titlu zdi najbolj verjetna razlaga, da Šavrin pride iz slovenske besede *šavra*, ki pomeni "črno ali črno marogasto kravo ali pa metaforično nerodnega človeka, ponavadi žensko" (Titl, 1998, 190).

Kako to, da nelingvist ni dovzeten za razlago poklicnega in povrh tega še najuglednejšega nacionalnega etimologa? Moja domneva je, da ga je k temu navedel vsebinski razlog, ki ga bom poskušal na kratko pojasniti. Čeprav je vsem, ki se s temi vprašanji ukvarjajo, dobro znano, da je ime Šavrin *eksogeno*, torej ime, ki ga neki skupini dá druga skupina, je mogoče pri Titlu zaslediti na delu tiho podmeno o endogenosti imena Šavrin. "Tiho" pravim zato, ker je v direktnem protislovju z zelo izrecnim Titlovim prepričanjem, da je ime Šavrini zmerljivka. Ta podmena je, ne nazadnje, korelativna s pojmovanjem, da so Šavrini in Šavrinija nekaj objektivno obstoječega. V celoti pa se uveljavi v Titlovi razlagi s "šavro". Če so slovenskim prišlekom iz srednjeveške Kranjske nadeli to ime sosedni staroselci, s čimer se Titl strinja – ali ni tedaj skrajno malo verjetno, da bi za zmerljivko uporabili sorazmerno specialistično besedo iz jezika prišlekov in ne besedo iz lastnega jezika? Vzrok za nesprejetje Bezlajeve furlanske etimologije tako verjetno tiči v nepripravljenosti zares sprejeti eksogeno naravo tega etnonima, morda pa vrh tega tudi v prezrtju, da so s Šavrini obkladali prišleke ne le čakavsko govoreči, temveč tudi furlansko, italijansko in morda celo istro-romansko govoreči Istrani. In še več: v neupoštevanju, da jih s tem imenom niso označevali samo južno od Dragonje, temveč – prej ali slej – severno od Glinščice, na primer v Trstu, še pred tem pa morda v severnoistrskih obalnih mestecih ...

Neki informator Štok-Vojске je s svojo identifikacijo skupin prebivalstva, ki uporabljajo ime Šavrini, prispeval dragoceno in zanimivo opažanje, ki seže daleč čez običajno mnenje, da ime uporabljajo zgolj Hrvati onstran Dragonje: "Devetinosemdesetletni Miljo iz Bočájev je povedal, da nam tako rečejo v hrvaški Istri, pa Kraševci in mestni ljudje, sami sebe pa da nismo nikoli tako imenovali" (Štok-Vojška, 1998, 54). Pisateljica ga žal ni povprašala po natančnejši opredelitvi obsega pojma Kraševci in ali z mestnimi ljudmi misli tudi Tržačane ali zgolj prebivalce istrskih mest.

V SREDIŠČU VSEGA: ŠAVRINKE

V 19. stoletju se Šavrinke pojavijo v kontekstu opisa šavrske ženske noše in Šavrink kot prodajalk pridelkov na mestnih trgih severne Istre in Trsta. Opis ženske šavrske noše je med drugimi prispeval Vidmar v svojem potopisu po Istri (Vidmar, 1857, 338), kjer pa je, kot smo že videli, povedal tudi to, da so pridne krušarice. "Slovenske Šavrinke iz sodnega okraja Piran in Koper" kakor tudi prebivalke tržaške okolice, ki jih je mogoče vsak dan videti v Piranu in Bujah, Trstu in Kopru, kako prodajajo sadje, kurivo, mleko in kruh, se pozneje znova pojavijo v članku Aloisa Spinčiča, ki ga je prispeval za 9. zvezek *Avstro-Ogrske monarhije v besedi in sliki* o Avstrijskem Primorskem (Spinčič, 1891, 215). Simon Rutar se je v opisu Šavrink na koprskem trgu močno opiral na Spinčiča, v manjši meri pa morda tudi na Vidmarjev potopis (cfr. Rutar, 1896, 175). Šavrinke tako tvorijo kategorijo slovenskih kmečkih prodajalk na trgih v predvsem obmorskih mestih, kamor gravitirajo njihove vasi. Nekateri razlikujejo med njimi in tržaškimi okoličankami (pogosto imenovanimi Brežanke ali *Breškice*), drugi ne. Noša enih in drugih se namreč razlikuje le v podrobnostih, obe skupini tudi uporabljata osličje. O posredništvu med hrvaško Istro in Trstom sploh ni govora, pa tudi prodaja jajc ni izpostavljena. Tudi kontrast med mobilnostjo prodajalk, ki hodijo prodajati v mesto, in imobilnostjo moških, ki obdelujejo zemljo, tu ni nakazan. Zanimivo pa je, da ga je Rutar izpostavil pri brežanskih krušaricah in brežanskih moških (Rutar, 1896, 119-120).

Vendar pa so se eno leto pred omenjenim Spinčičevim člankom te iste prodajalke pojavile v knjigi Koprčana Nicolòja Del Bella, a brez imena Šavrinke. Del Bello je, govoreč o vaseh med Rosandro in Dragonjo ter v bližini morja, poudaril izjemno delavnost njihovih prebivalcev, še posebej žensk. Njihova marljivost, je zapisal, je tolikšna, da jo lahko brez pretiravanja označimo za fenomenalno. "Iz teh vasi prihajajo vse mlekarice in krušarice, ki se stekajo v Piran, Izolo, Koper, Milje, poleg tistih, ki nadaljujejo pot po kopnem ali morju vse do Trsta; iz teh vasi prihajajo nabiralke sadja, piščancev, jajc, divjačine, ki po potrebi prehodijo vso celinsko Istro, v skupinah, zmeraj vesele in zmeraj na delu. Nobena razdalja jih ne zaustavi: v slehernem letnem času, v slehernem vremenu, ki si ga je mogoče zamisliti ... so v povprečju tri ure dnevno na poti, da pridejo na trg, in še druge tri, da se vrnejo domov, kjer morajo takoj zatem začeti zbirati in pripravljati blago za naslednji dan" (Del Bello, 1890, 132).⁸ V tem opisu vidimo nekatera opažanja (delav-

8 Del Bello tudi sicer nikjer v knjigi ne govori o Šavrinih in Šavriniji; prebivalce s tega območja med Monte Vena (Kraški rob) in Dragonjo označi za Slovence, poleg njih pa omeni še Bezjake oziroma bezjaške Slovence, ki pa jih definira kot Hrvate, kateri so se pomešali s Slovenci (Del Bello, 1890, 126-127). Gre seveda za problem razmejevanja slovenskih in hrvaških kajkajcev.

nost, veselost), ki bodo reaktivirana slabo stoletje pozneje.

V Bevkovem potopisu s konca petdesetih let dvajsetega stoletja, ki afirmira vrednote socializma, napredka ter industrializacije, so šavrinske prodajalke prikazane kot del preteklosti, seveda pa niso imenovane Šavrinke: "Kmetice so vsako jutro na osličkih prihajale v pristanišče in se s posodami mleka in raznimi pridelki odpeljale v Trst. Zvečer so se vračale z bornim izkupičkom, sedle na osličje in odcincale v svoje vasi. ... Osličjev skoraj ni več, številni avtobusi vsako minuto odhajajo v okoliške vasi in daleč v zaledje" (Bevk, 1974 [1959], 49).

Odločilna geografska in poklicna redukcija Šavrink na jajčarice iz jugovzhodnega kota, ki operirajo med hrvaško Istro in Trstom, je predvsem učinek posega tistih književnikov in likovnih umetnikov, ki so močno vplivali na današnje prevladujoče predstave o Šavrinkah in z novo podobo Šavrinke prispevali osrednji simbol, na katerega se je oprl proces iznajdbe šavrinske identitete v zadnjem desetletju in pol. Vsi ti pisatelji in likovni umetniki se tesno povezujejo z jugovzhodnim kotom slovenske Istre: Kocjančič je bil rojen v Kubežu, Pohlen v Hrastovljah, Franca je iz Gračišča, kamor je prišel kot učitelj službovat tudi Tomšič. Resnici na ljubo je sicer treba dodati, da se v Tomšičevih zgodbah, ki v velikanski meri temeljijo na zbiranem folklornem materialu, včasih pojavijo tudi šavrinske prodajalke, ki niso s tega ožjega področja in prodajajo druge pridelke v drugih mestih, vendar pa so Šavrinke par excellence za Tomšičevo publiko nedvomno jajčarice iz omenjenega kota.

S tem pa ne trdimo, da gre pri "kubejsko-gračiščansko-hrastoveljski" redefiniciji Šavrink za čisto literarno, fiksijsko invencijo. Vsa ta književnost ima bolj ali manj izrazito etnografsko in introspektivno, spominsko dimenzijo. Jajčarice, ki so operirale med hrvaško Istro in Trstom, niso literarna fikcija, saj so bile specializacija znotraj šavrinske ženske trgovine, značilna za to ožje območje. Te trgovke in posrednice so se na hrvaški strani srečevale s specifično rabo oziroma aktivacijo etničnega poimenovanja Šavrini, ki je tam obstajalo že dolgo prej. Hrvaške stranke, ki so bile odvisne od njihovih uslug, so se srečevale zgolj z ženskami s severne strani Dragonje, ne pa tudi z njihovimi moškimi. Drugega poimenovanja zanje kot Šavrinke te stranke niso imele na voljo. Nekatera pričevanja in spomini jajčaric omenjajo zadrego, ki so jo hrvaške stranke včasih občutile zaradi rabe tega imena, za katero so vedele, da je zmerljivka. V tem kontekstu je ime Šavrinke (oziroma šavrinke) dejansko lahko postalo sinonim za jajčarice. To relativno ozko lokalizirano zlitje etničnega in poklicnega poimenovanja je v sinekdohični redefiniciji omenjenih pisateljev začelo pomeniti celoto Šavrink.

A tudi v primeru, ko z imenom Šavrinke specifično označujemo jajčarice iz jugovzhodnega kota in njihovo trgovino, ki uporablja jajca kot menjalno sredstvo in

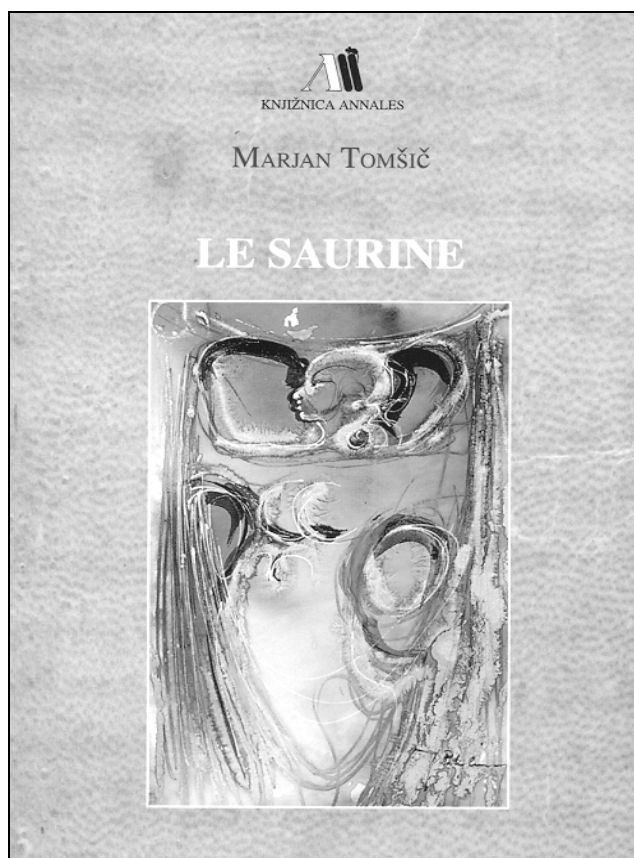
vpelje posredništvo kot dodaten vir zaslužka, je pomanjkljivo predpostavljati, da so poimenovanje Šavrinke uporabljale samo hrvaško govoreče stranke. Zgovorno pričevanje, da so njihove usluge uporabljale tudi italijansko govoreče stranke v Istri, je prispeval Fulvio Tomizza, ki je v recenziji prevoda Tomšičevih Šavrink v italijanščino v tržaškem dnevniku *Il Piccolo* zaupal bralcem, da mu je prve telovadne copate prinesla Šavrinka (Tomizza, 1998). Njegov domači kraj Juricane poleg Materade je bil kajpada v območju njihovih operacij.

ZAKAJ ŠAVRINKE FASCINIRAJO?

Izid nadvse uspešnih Tomšičevih *Šavrink* leta 1986 je brez dvoma pomemben datum v procesu invencije šavrinske identitete, čeprav vpliva te knjige ne smemo preceniti. Prvi ženski pevski zbor, ki je v svojem imenu imel Šavrinke, je bil namreč ustanovljen leta 1982, in sicer v Svetem Petru, na zahodnem robu "Šavrinije" (oziroma zunaj ožje, "kubejsko-gračiščansko-hrastoveljske" Šavrinije). To nas navaja k misli, da so bile Tomšičeve *Šavrinke* le komponenta procesa, ki je ravno takrat stekel in bi potekal naprej tudi brez Tomšiča. Inicijatorji tega procesa so bili lokalni vaški učitelji, lokalni umetniki, kulturni delavci itn.

Seveda pa leta 1982 šavrinska identiteta še ni imela kaj dosti pokazati. Kocjančičeve pesmi so bile vaščanom popolnoma neznane, ob izidu leta 1962 se namreč sploh niso prodajale, zato je razočarani avtor veliko večino izvodov odkupil. Ponatisnjene so bile šele leta 2001. V tem smislu je Tomšičev roman takrat daleč največ prispeval k temu, da je ime Šavrinke postalo znano širši javnosti.

Toda vsaj če presojava literarni uspeh Tomšičevega romana po odzivih literarne vede in utemeljitvah nagrad, ki jih je prejel za svoje literarno delo, uspeha romana *Šavrinke* (in morda drugih del) ni mogoče pripisati fascinaciji občinstva s popotnimi jajčaricami. Seveda ni izključeno, da se recepciji bralcev in kritikov razhajata. Literarni kritiki različnih generacij, med njimi tudi najbolj uveljavljeni, od Tarasa Kermavnerja do Toma Virka, so veliko več besed posvetili slavljenju magične, prvobitne, arhaične Istre. Kermavner je Tomšičevo Istro razglasil za "najbolj arhaično slovensko pokrajino" (Kermavner, 1993, 348), Tomo Virk in nekateri drugi mladi literarni znanstveniki pa so se lotili vprašanja, ali je Tomšičevo prozo mogoče obravnavati kot magični realizem. Tudi v utemeljitvah nagrad so poudarjali arhaične, prvobitne korenine istrskih ljudi, ki jih je razodel nagradenec; skrivnostni svet magije; oddaljeni, zaprti in neznani šavrinski svet, ki ga je Tomšič razprl; itn. (cfr. Mihelj, v tisku). Tako bi lahko rekli, da je Tomšič literarni Sloveniji pokazal pristno, še prvinsko, eksotično pokrajino, ki še obstaja v okvirih nacionalne države. Zadovoljil je njeno potrebo po takšni eksotiki in je bil zato tako uspešen.

Tomšičeva monografija o Šavrinkah v italijanskem prevodu (slika na naslovnici J. Pohlen).

Copertina del libro di M. Tomšič sulle saurine nella sua traduzione italiana (disegno di J. Pohlen).

Medtem ko so literarni kritiki ob pojavu Šavrink kot popotnih trgovk ostali sorazmerno brezbrizni, pa tega nikakor ni mogoče trditi za etnologue in antropologe. Če na splošno drži, da se noben etnolog, ki je delal v Istri, ni mogel v celoti izogniti Šavrinkam, je res tudi, da je etnološko in antropološko preučevanje procesa oblikovanja šavrinske identitete, pa tudi Šavrink posebej, v zadnjih letih privedlo do manjše interpretativne manije. To še posebej velja za raziskovalce in raziskovalke antropološkega raziskovalnega projekta v Svetem Petru sredi devetdesetih let. Seveda bi bilo pretenciozno, če bi trdili, da pričujoče besedilo nima nič opraviti s to manijo.

Etnologi in antropologi, ki raziskujejo na terenu, neizogibno vplivajo na lokalno življenje in lokalne percepcije že s svojo navzočnostjo in še bolj s publiciranjem raziskovalnih rezultatov. Če v kraju, kjer delajo, poteka proces invencije kakšne identitete, vplivajo nanj tudi v primeru, da se zanj ne zanimajo oziroma ga ne preučujejo. Kolikor ga preučujejo, praviloma vplivajo nanj še bolj. Vrh tega pa si etnologi in antropologi radi privoščijo še kaj več kot strogo znanstveno

opazovanje in preučevanje, na primer kakšna dejanja, ki pomenijo neposredno udeležbo v invenciji identitete. Tako sta etnologinji Špela Ledinek in Nataša Rogelja, fascinirani nad preprodajalkami jajc, začeli rekonstruirati življenjsko zgodbo Šavrinke Marije Franca. Rekonstrukcija življenjske zgodbe je potegnila za sabo natančno rekonstrukcijo Šavrinkine poti med hrvaško Istro in Trstom, ki sta jo etnologinji še sami prehodili in dokumentirali njene etape ter na koncu izdali knjižico z naslovom *Potepanja po poteh Šavrinke Marije* (Ledinek, Rogelja, 2000). Itinerarij, ki sta ga postavili na zemljevid, lahko postane priročnik za nove popotnice, ki se odpravijo na feministično "potovanje po sledih prednic" (cfr. Weber, 1999), ali pa izhodišče za turistično pešpot po Istri, imenovano, denimo, Šavrinkina pot. Tudi sam sem si leta 1993, še preden sem se zavedal kompleksnosti Šavrink kot *fait social* in ne da bi se prav dobro zavedal, kaj počnem, privoščil objavo Gobbove fotografije, ki sem jo poimenoval *Šavrinke v Trstu*, v tematski številki Časopisa za kritiko znanosti z naslovom *Mediterran v Sloveniji*. Na fotografiji so v šavrinsko nošo oblečena in z jerbasi v rokah otovorjena dekleta, ki stojijo na tržaškem pomolu.

Ena od lastnosti Šavrink, ki etnologinje in etnologue nedvomno fascinira, je njihova mobilnost. Z mobilnostjo se povezujejo še nekatere druge, kot so relativna ekonomska in siceršnja samostojnost, podjetnost, iznajdljivost, odrezavost, dovtetnost za mestne novotarje itn. Problematike, ki se v zvezi z njimi neizogibno zastavijo, so žensko delo, feminizem, mobilnost. V okviru omenjenega raziskovalnega projekta v Svetem Petru sta se konfrontirali dve interpretaciji položaja in "značaja" Šavrink. Čeprav po intenci obe feministični, sta si izrazito nasprotovali. Prva, označili bi jo lahko za "optimistično feministično", je slavila moč Šavrink v domačem gospodinjstvu; Šavrine je prikazala kot odrinjene od vzvodov moči in odločanja, celo kot rahlo avtistične in skrajno imobilne obdelovalce zemlje; delo Šavrink v Trstu (tudi kot hišnih pomočnic) je krepko podcenila in sugerirala podobo Šavrink kot flanerke, ki si po končanih opravilih ogledujejo izložbe in se jim nič ne mudi domov (Saksida, 1994). Druga interpretacija, "pesimistično feministična", je šla v smeri poudarjanja trdega garanja, osebnega trpljenja, spolne neenakopravnosti, vseprisotne ekonomske izkoriščenosti, vključno z zapostavljenostjo pri dedovanju (Orehovec, 2001). V Šavrinke so investirani različni, pogosto tudi protislovni pomeni. To seveda velja tudi za antropologe.

Moč Šavrink (tako kot tudi sosednih Brežank) v domačem gospodinjstvu je seveda predmet pogostih opazanj in komentarjev, pa tudi raziskav (za Brežanke, cfr. Verginella, 1997). V tem smislu je regionalistična pisateljica zapisala, da je v Istri obstajal matriarhat (Štok-Vojška, 1998). Sabina Mihelj je ob tovrstnem prikazovanju dominantnih ženskih likov, ki ga je najti tudi v Tomšičevih delih, zelo utemeljeno opozorila, da

gre pri slavljenju močnih šavrinskih oziroma istrskih žensk za odnos, zelo podoben tistemu, ki ga je Luisa Accati prepoznala v severni Italiji, kjer so ženske močno obtežene s simboličnimi konotacijami in imajo zelo močno vlogo kot kolektiven subjekt, kot posameznice, kot osebe, pa so nemočne (Mihelj, v tisku).

Ostajajo pa tudi manj (če sploh) opaženi vzroki ter aspekti fascinacije nad Šavrinkami. Prvi in morda edini, ki je Šavrinko primerjal z Martinom Krpanom, je bil verjetno Taras Kermavner (Kermavner, 1993, 369-370). Dest let pozneje se primerjava še bolj vsiljuje. Krpanom. Kontrabant, odrezavost, mobilnost, posredništvo in še kaj so skupni tako Šavrinkam kakor Krpanu. Tudi Krpan je v zadnjem desetletju veliko pridobil na teži, pridelal nove konotacije, postal nacionalni simbol novih dejavnosti, predmet reinvencij tradicije ter identitete, element mo+difikacije nacionalnih mitologij. Vse to velja, čeprav v manjšem in bolj regionalnem obsegu, tudi za Šavrinko. Oba kažeta poteze osebe, ki se v antropologiji imenuje *trickster*. Mobilnost, preprodajanje (tudi ilegalno), posredništvo, zvižanost: v tranzicijski slovenski družbi so to kvalitete, ki, po vsem sodeč, pridobivajo na veljavi.

DISKUSIJA

Današnje standardno pojmovanje Šavrinije je določeno predvsem z literarno in drugo dejavnostjo pisateljev, ki so proslavili to pokrajino. Definirana je predvsem s Šavrinkami, ki jih je ta isti literarni poseg reducirjal na jajčarice, nenehno na poti med hrvaško Istro in Trstom. Zožitev Šavrink na jajčarice se je začela hitro uveljavljati; tako se je starejša gospa iz Svetega Petra, ki je v mlajših letih "hodila v Trst" in je bila zato po naših umevanjih "šavrinka", opravičila, češ da ona ni bila prava šavrinka, ker ni hodila "v Istro" po jajca.

Tendenca oženja Šavrinije na jugovzhodni kot slovenske Istre pa je obstajala že pred posegom pisateljev. Nanjo kaže Titlova anketa iz leta 1962, ki je spraševala po Šavrinah in Šavriniji v vaseh na jugovzhodni, ne pa tudi na jugozahodni strani slovenske Istre. Pri geografih iz petdesetih let, ki so vpeljali Šavrinske griče in Šavrinsko obalo, nasprotno, te tendence ni opaziti. Po posegu pisateljev je zožitev Šavrinije na jugovzhodni kot izrazito prevladala. Fulvio Tomizza, na primer, opredeli Šavrinijo kot hribovito območje, ki se razprostira jugovzhodno od Kopra in ga zamejuje reka Dragonja. Če upoštevamo, da ležijo Šmarje natančno južno od Kopra, bi iz tega izhajalo, da zaznamujejo zahodni rob Šavrinije. Toda Tomizza je še bolj restriktiven (in geografsko nenatančen), saj se mu v istem članku zapiše celo trditev, da je Gračišče na skrajnem zahodnem robu Šavrinije (Tomizza, 1998). (Zelo natančno gledano, bi ta restrikcija pomenila izključitev Kubeda iz Šavrinije!)

Oženje in širjenje kakšne pokrajine, premikanje

njenih meja sem in tja ni kot pojav nič posebnega. Še več, historične pokrajine so se zmeraj do neke mere premikale in njihov obseg je zmeraj fluktuiral. Nobene pokrajine ne poznamo, ki bi stoletja ali tisočletja nosila isto ime in hkrati zadrževala svoje meje na istem mestu. To upoštevajoč pa se socialnoantropološko opazovanje procesov, ki potekajo v sedanjosti, srečuje tudi z drobnimi, komaj zaznavnimi premenami v percepcijah in definicijah socialnih prostorov, ki nekoč pozneje lahko postanejo sidrišče ali podlaga za premene večjega obsega in za ambicioznejše prostorske redefinicije. Torej gre za opazovanje v živo, od blizu in v kratkem časovnem izseku; opazovani so segmenti ali aspekti teh procesov in s tem mehanizmi, ki premene omogočajo.

Pomemben mehanizem, ki ga je mogoče opaziti na delu v sedanjem redefiniranju identitete v slovensko-istrskih vaseh, je *referenca na starejšo omembo*, na starejše poimenovanje. Kolikor je invencija identitete odvisna od tega mehanizma, je zmeraj reinvencija – pač v tem smislu, da rabi referenčno točko, ime, ki je bilo uporabljeno že kdaj prej. Kar pomeni tudi, da invencija identitete, v našem primeru regionalne ali etno-regionalne identitete, potrebuje "časovni faktor". Se pravi, med referenčno točko (na primer pojavitev imena nekje v preteklosti) in poznejšim procesom reinvencije mora preteči določen čas, ki je lahko različno dolg, ne sme pa biti prekratek. Ni mogoče danes prvič slišati ime "Šavrinini", jutri pa na podlagi tega začeti proces oblikovanja šavrinske identitete. Z drugimi besedami, invencija identitete ni arbitrarna, ni brezreferenčna. Identitete ni mogoče oblikovati ali "skonstruirati" poljubno, iz nič, kot si to krepko poenostavljeno zamišlja kar nekaj današnjih antropologov in drugih družboslovcev.

To, da identitete ni mogoče iznajti poljubno (oziroma od danes do jutri), pa seveda ne pomeni, da je substancialna, da ima kakšno esencialno vsebino. Šavrinska identiteta je tako kot vsaka druga "votla kategorija", kot je etnično identiteto označil škotski antropolog Edwin Ardener (Ardener, 1989). To pomeni, da jo je mogoče napolniti z različno vsebino, jo definirati na različne načine, iznajdevati njene nove in nove pomen. Prav zato, ker identiteta ni substancialna, ker nima bistva ali vnaprejšnjega pomena, je dovzetna za invencijo; še več, rekli bi lahko, da h konceptu identitete sodi tudi njena *inventivnost*.

Poleg tega, da je inventivna, je seveda tudi relacijska, kar pogosto pomeni za nameček še to, da je konstituirana vzajemno, interaktivno. Tako so bili Šavrini (najverjetneje) sprva zaničljivo ime, ki so ga prišlekomi nadeli staroselci. Nato so postali (v 19. stoletju) zanimivi za folkloriste, etnografe, "statistike", ki so jih opisovali kot eno od rahlo eksotičnih populacij. V naslednjem koraku (konec 20. stoletja) je prišlo do "reapropriacije" Šavrinov pri domačinskih izobražencih. Se pravi, tisto, kar je bila najprej zunanje konstruirana oznaka (ki je pogosto slabšalna, lahko pa je tudi idi-

lizirajoča, eksotizirajoča), so naslovniki te oznake (oziroma njihovi izobraženi predstavniki) vzeli nase, sprejeli kot lastno ime, kot lastno identiteto, in jo hkrati s tem revalorizirali. Primerov, da eksogeni in zaničevalni etnonim pozneje sprejmejo tisti, ki jih označuje, kot endogeni etnonim, kot *lastno* etnično ime, pozna etnologija veliko. Splošno znana je dilema med poimenovanjema Cigan in Rom. Cigan je eksogeno in zaničevalno, Rom pa endogeno in pozitivno ime. Vendar pa ne sprejemajo vsi pripadniki te skupine "politično korektnega" imena Rom; nekateri kljubujejo romskim aktivistom oziroma nacionalistom in se rajši imenujejo Cigani, trdeč, da (njim) to ime ni slabšalno, temveč lepo zveneče (Janko Spreizer, 2001). Tudi ime Šavrin po reappropriaciji pridobi pozitivno konotacijo: za domačine, ki ga sprejmejo ter ponotranjijo, postane lepo in intimno.

Današnja raba šavrinskega imena nima več funkcije etničnega razmejevanja, saj gre za proces afirmacije podeželske identitete v opoziciji z obalnimi mesti, nato pa morda tudi z glavnim mestom ali kar vso "celinsko" Slovenijo. Šavrinizacija poteka v vaseh slovenske Istre, ne pa tudi v obalnih mestih. Šavrinski identitetni diskurz obalnih mest ne doseže, zato je v primerjavi z "istrijskim" diskurzom šibkejši. Večina intelektualcev v regiji še naprej govori o Istri in istrski identiteti. Glede tega je očitno, da tistim geografom, ki so poskušali razširiti svet Šavrinov tudi na obalna mesta, ni uspelo uveljaviti svojega pojmovanja med domačini. Ne nazadnje tudi zato, ker je bilo to pojmovanje geografov v nasprotju s prevladujočim tradicionalnim pojmovanjem, po katerem so Šavrini slovenski podeželani med Dragonjo, Rosandro in Kraškim robom. Prevladujočim predvsem zato, ker se pogosto pojavlja pri italijanskih piscih: seveda ne po naključju, saj so bili ti pisci praviloma zainteresirani za koincidenco etnične meje Italijani-Slovenci z mejo meščani-podeželani. Šavrini torej "niso sodili" v obalna mesta.

Reappropriacijo šavrinskega imena je mogoče v tem ključu razumeti tudi kot zgodovinsko ironijo, kot "maščevanje" zalednih podeželanov obalnim meščanom. Če so italijanski pisci iz obalnih mestec nekdanj Šavrinom (kakor tudi vsem drugim Slovanom) odrekli avtohtonost (v smislu nepriznavanja starejše naselitve ali reduciranja slovanskih prišlekov na nomadske pastoraliste), so zdaj novi Šavrini tisti, ki odrekajo avtohtonost prebivalcem obalnih mest, prebivalcem "brez identitete", prebivalcem "brez imena", ki so zasedli izpraznjeni prostor in jim ga ni uspelo poimenovati z lastnim

imenom. Prebivalstvo obalnih mest se je sicer medtem zamenjalo, tudi prejšnje etnične dihotomije ni več, pa vendar. Ruralna formula potihem slavi zmago. Zavrnitev nekdanjega geografskega predloga, da bi se Šavrinija razširila na obalo in v mesta in s tem prenehala biti izključno ruralna, kaže na persistenco nasprotja med mestom in podeželjem, ki ima v Istri seveda globoke zgodovinske korenine. Podeželje hoče imeti svoje lastno ime, ki ga noče deliti z meščani.

Razmejevanje Šavrinov od istrskih Hrvatov je v današnji afirmaciji šavrinske identitete drugotnega, morda celo obrobnega pomena. Zato se zdi sporna teza Boruta Brumna, ki postavlja v prvi plan razmejevanje "novih" Šavrinov od istrskih Hrvatov, vrh tega pa pojav šavrinske identitete nekako pripiše "dolgi roki" nove slovenske države (Brumen, 2000, 404-405). Njegov končni interpretativni sklep, s katerim okrivi nacionalno državo, je sploh presenetljiv, saj ne izhaja iz njegove etnografije. Nobene evidence ni o tem, da bi bili vaščani Svetega Petra ali kakšne druge vasi v bližini meje preokupirani z razmejevanjem od prebivalcev na drugi strani Dragonje, da bi poudarjali svojo kulturno drugačnost itn. Vznik državne meje ne pomeni nujno, da se prebivalstvo ob meji začne razmejevati, res pa je, da inherentni nacionalizem državnih aparatov spodbuja kulturno homogenizacijo prebivalstva znotraj države. Zato ima Brumen s svojo tezo v nekem smislu vendarle prav. Proces šavrinizacije, ki poteka na istrskem podeželju, je *tudi* proces slovenizacije, se pravi nacionalnokulturne homogenizacije. Šavrinizacija se je začela s pevskimi zbori in nadaljevala z leposlovno besedo: zelo slovensko. Tudi če pogledamo sestavo lokalnih promotorjev šavrinske identitete, takoj opazimo prisotnost učiteljic in učiteljev slovenščine in seveda pomenljiv patronat "nacionalnih" književnikov.

ZAHVALE

Moje ideje o vprašanih šavrinske identitete so se oblikovale v pogovorih z Borutom Brumnom in Ireno Weber, ki se jima posebno zahvaljujem, prav tako pa tudi Juliju Titlu, ki mi je prijazno pomagal osvetliti nekatere vidike šavrinske problematike in je brez občutka ogroženosti odgovarjal na moje kritične pripombe. Zahvalo dolgujem tudi urednici Mateji Sedmak za povabilo, brez katerega ta razprava (še) ne bi bila napisana, ter študentkama Tini Birk in Karmen Cerovac.

FRA REGIONALIZZAZIONE E NAZIONALIZZAZIONE:
L'INVENZIONE DELL'IDENTITÀ SAURINA

Bojan BASKAR

ISH – Institutum Studiorum Humanitatis, SI-1000 Lubiana, Breg 12

RIASSUNTO

L'immagine che oggi si ha delle donne saurine, e cioè quella di venditrici di uova della zona compresa fra l'Istria croata e Trieste, è dovuta a letterati ed artisti che, nell'ultima quindicina d'anni, hanno contribuito in maniera determinante alla creazione di questa visione limitativa. Risultato dello stesso intervento è anche la concezione territorialmente riduttiva della Saurinia, che si limiterebbe alla parte sud orientale del retroterra di Capodistria. Scrittori e artisti figurativi, ma anche etnologi, hanno così (ri)definito i simboli chiave nell'ambito dell'invenzione dell'identità saurina. Fra questi simboli al primo posto ci sono le donne saurine.

L'articolo esamina soprattutto quello che sta alla "base" dell'odierna (re)invenzione dei saurini e cioè la nascita e l'uso del nome etnoregionale di saurini nel passato, soprattutto nell'Ottocento e in speciale modo presso gli scrittori italiani. L'autore ritiene che questi scrittori (Pietro Kandler e i suoi corrispondenti istriani) abbiano avuto un ruolo chiave nella promozione dei saurini nel mondo della cultura scritta. L'uso del nome saurini, usato per indicare la divisione etnica fra la popolazione croata e quella slovena nella valle del Dragogna, sarebbe stato di importanza secondaria. Il nome saurini nell'Ottocento (e ancora sino agli anni Ottanta del Novecento) indicava, infatti, la popolazione slovena fra il Dragogna e il ciglione carsico, mentre con saurine erano chiamate tutte le venditrici contadine slave.

La re(invenzione) dei saurini e delle saurine negli anni Ottanta del secolo scorso si è basata sulla tradizione dell'Ottocento. L'autore, in tale contesto, sviluppa alcuni aspetti teorici legati all'invenzione delle identità etnoregionali e ne analizza i meccanismi, soprattutto quello del "fattore temporale". Questa identità è inventiva (si tratta di una "categoria vuota" che è possibile riempire di significati sempre nuovi ma non arbitrari) e relazionale (perché è sempre definita in relazione – ovvero attraverso la distinzione – agli altri gruppi e perché la qualificazione di tale gruppi è spesso esogena, come nel caso dei saurini).

L'identità saurina è esaminata anche in relazione all'identità istriana. A tale proposito l'autore affronta la scomparsa della parola Istria dai nomi geografici della parte slovena della penisola, a partire dalla fine della guerra. La sua tesi è che non si sia trattato di un'operazione politica, quanto di una mancata appropriazione simbolica del nome Istria da parte degli sloveni. Una tesi dimostrata soprattutto tramite l'analisi di una serie di proposte di nomi geografici con la "corretta" denominazione nella parte slovena dell'Istria. Si tratta di proposte che, in un determinato periodo, presentano anche nomi con l'aggettivo saurino. Ma la mancata adozione a livello simbolico del nome non è l'unica ragione di questo processo, visto che esiste anche una denominazione tradizionale (documentabile almeno sino alla metà dell'Ottocento), secondo la quale la parte slovena dell'Istria (e eo ipso la Saurinia) è qualcosa di diverso dal resto dall'Istria.

L'attuale processo di re(invenzione) dell'identità saurina è affrontato come un processo che avviene nell'entroterra e che produce un'identità rurale che, per buona parte, nasce con il distacco dalle città costiere. In tale contesto la moderna identità saurina è "microregionale" ma, al tempo stesso, fa trapelare i segni di un adeguamento assimilatore alla cultura "omogenea" nazionale.

Parole chiave: saurini, saurine, Saurinia, Istria, invenzione dell'identità, identità etnoregionale

LITERATURA

Anonimno (1846a): Della geografia genetica dell'Istria. L'Istria, 1, 1846. Trieste, 47-49.

Anonimno (1846b): Del territorio di Trieste. L'Istria, 1, 1846. Trieste, 181.

Ardener, E. (1989): The Voice of Prophecy and Other Essays. Oxford, Basil Blackwell.

Balota, M. (1983 [1946]): Tijesna zemlja. Pula, Istarska naklada.

Bevk, F. (1974 [1959]): Ob morju in Soči. Ljubljana, Mladinska knjiga.

- Briški, A. (1956):** Agrarna geografija Šavrinskega gričevja. V: Melik, A. (ed.): Geografski zbornik. Acta geographica, IV. Ljubljana, SAZU, 223-273.
- Brumen, B. (2000):** Sv. Peter in njegovi časi: Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter. Ljubljana, *cf.
- Burke, P. (1978):** Popular Culture in Early Modern Europe. London, Temple Smith.
- Cerovac, K. (2002):** Opisi Istre italijanskih avtorjev v obdobju avstrijske vladavine, (Diplomsko delo). Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo.
- de Franceschi, C. (1879):** L'Istria. Note storiche. Poreč, Gaetano Coana.
- de Franceschi, C. (1989[1926]):** Uspomene. Pula in Reka, Čakavski sabor et altri.
- del Bello, N. (1890):** La provincia dell'Istria. Studi economici. Koper, Cobol in Priora.
- Franca, M. (1992):** Šavrinske zgodbe. II. del. Koper, Fontana.
- Gams, I. (1991):** Analiza imen za obalno regijo. Annales, 1. Koper, 7-11.
- Girod, I. (1997):** En quête de mémoire: récits historiques et identité en Istrie. V: Hainard, J., R. Kaehr (eds.): Dire les autres: Réflexions et pratiques ethnologiques. Lausanne, Editions Payot, 195-206.
- Godina-Verdeljski, J. (1872):** Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice. Trst, Tisk avstrijskega Lloydja.
- Grafenauer, B. (1993):** Miti o "Istri" in resnica istrskega polotoka. Acta Histriae, I. Koper-Milje, 9-52.
- Hobsbawm, E., Ranger, T. (eds.) (1983):** The Invention of Tradition. Cambridge, Cambridge University Press.
- Janko Spreizer, A. (2001):** Romologija in romski študiji: Socialnoantropološki pogled na romološke diskurze v Sloveniji. (Neobjavljeno doktorsko delo). Ljubljana.
- Jurinčič, E. (1991):** Istrani. Koper, Založba Artis.
- Kermavner, T. (1993):** Čudežna in zgledna rearhai-zacija. V: Tomšič, M. (ed.): Zrno od frmentona. Ljubljana, Cankarjeva založba, 347-372.
- Kocjančič, A. (2001 [1962]):** Šavrinske pesmi. Koper, Libris.
- Kokole, V. (1956):** Morfologija Šavrinskega gričevja in njegovega obrobja. V: Melik, A. (ed.): Geografski zbornik. Acta geographica, IV. Ljubljana, SAZU, 185-219.
- Ledinek, Š., Rogelja, N. (2000):** Potepanja po poteh Šavrinke Marije. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo.
- Mihelj, S. (v tisku):** Transformations/Transfirmations of Imaginary Landscapes: Istra and Šavrinija as Intercultural Narratives. V: Cornis-Pope, M., Neubauer, J. (eds.): A Comparative History of the Literary Cultures of East Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries.
- Nemec, G. (1998):** Un paese perfetto. Storia e memoria di una comunità in esilio: Grisignana d'Istria 1930-1960. Gorica, Istituto regionale per la Cultura Istriana – Libreria Editrice Goriziana.
- Orehovec, M. (2001):** Ženske in delo v Istri v 20. stoletju. (Neobjavljeno magistrsko delo). Ljubljana.
- Pahor, M., Poberaj, T. (1962):** Stare piranske soline. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Ramovš, F. (1930):** Dialektološka karta slovenskega jezika. Ljubljana, Rektorat Univerze Kralja Aleksandra I.
- Rutar, S. (1896):** Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra. Prirodnoznanstveni, statistični, kulturni in zgodovinski opis. Ljubljana, Matica slovenska.
- Saksida, I. (1994):** On the Meaning of Boundaries: 'Nature' and Organisation and Recognition of the Environment in the Village Šupetr (Istria). (Neobjavljeno, tipkopis pri avtorju).
- Savnik, R. (1951):** Solarstvo Šavrinskega primorja. Geografski vestnik. Ljubljana, 137-155.
- Selb, A., Tischbein, A. (1842):** Memoria di un viaggio pittorico nel Littorale austriaco. Trst.
- Spinčič, A. (1891):** Volksleben der Slaven in Istrien. V: Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. 9. zv. Das Küstenland. Dunaj, Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 208-230.
- Stagl, J. (1998):** The Kronprinzenwerk – Representing the Multi-National State. V: Balla, B., Sterbling, A. (eds.): Ethnicity, Nation, Culture: Central and East European Perspectives. Hamburg, Krämer Verlag.
- Starec, R. (1996):** Mondo popolare in Istria. Cultura materiale e vita quotidiana dal Cinquecento al Novecento. Trst – Rovinj, Centro di ricerche storiche.
- Štok-Vojška, N. (1998):** Moja deštra Istra. O njenih ljudeh, lepota, posebnostih. Marezige.
- Titl, J. (1965):** Socialnogeografski problemi na koprskem podežlju. Koper.
- Titl, J. (1988):** Vodni mlini in mlinarstvo v Slovenski Istri. Koper, Lipa.
- Titl, J. (1998):** Geografska imena v severozahodni Istri. Knjižnica Annales. Koper.
- Titl, J. (2002):** Julij Titl. Ustno izporočilo. Rokopisni zapis pri avtorju.
- Tomizza, F. (1998):** Heroična epopeja o Šavrinkah. Primorske novice, 20. 3. 1998. Koper – Nova Gorica.
- Tomšič, M. (2002):** Jože Pohlen – Istran in svetovljan. Fontana. Revija za književnost in kulturo, 31/32. Koper, 129-133.
- V., J. (1857):** Razne imena Istranov. Novice gospodarske, obertnijske in narodske, XV. Ljubljana, 35.
- Verginella, M. (1997):** O ženskah, ki so znale "regerat". Delta, 3, 1/2. Ljubljana, 47-56.
- Vidali, R. (1995):** Šavrini, Šavrinija. Primorske novice, 19. 5. 1995. Koper – Nova Gorica.
- Vidmar, F. (1857):** Potopis po Istri od Tersta do Pazina. Novice gospodarske, obertnijske in narodske, XV, 85. Ljubljana, 334, 338, 342.
- Weber, I. (1999):** Ženske popotnice: Socialni zemljevidi in začasni družbeni statusi v ženski popotovalni izkušnji. (Doktorska disertacija). Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo.